

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Географічний факультет

кафедра фізичної географії, геоморфології та палеогеографії

Роль природоохоронної роботи та Eco-school у формуванні екологічної
свідомості учнів

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 613 групи
Денчиля Ганна Михайлівна

Керівник:

кандидат географічних наук,
асистент Добинда І.П.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри*

протокол № 7 від 5.12 2023 р.

Зав. кафедрою Рідуш проф. Рідуш Б.Т.

Чернівці – 2023

АНОТАЦІЯ

Денчиля Г.М. Роль природоохоронної роботи та Eco-school у формуванні екологічної свідомості учнів.

Випускна кваліфікаційна робота другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014.07 «Середня освіта (географія)». – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2023.

У магістерській роботі розглянуто важливість природоохоронної освіти у сучасній шкільній освіті. Досліджено рівень екологічної грамотності учнів сільської і міської школи (на прикладі Лисичівського ЗЗСО I-III ступенів Хустського району Закарпатської області та Чернівецького ліцею № 8 імені Т.Г. Шевченка) за допомогою методу анкетування, з'ясовано роль шкільної географії у екологічній освіті та екологічному вихованні та вплив місцевості проживання на формування екологічної грамотності школярів. Висвітлено ідею створення «Eco-school» (на прикладі Кушницького ліцею Керецьківської сільської ради).

Ключові слова: екологія, екологічна компетентність, екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна культура, екологічна грамотність, охорона природи, «Eco-school».

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Визначено ідеї, результати і тексти наукових досліджень інших авторів, чия праця використана на відповідних джерелах.

ABSTRACT

Denchylia A.M. The role of environmental work and Eco-school in the formation of students' environmental awareness.

Thesis for the second (master's) level of higher education in specialty 014.07 "Secondary Education (Geography)." – Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2023.

The master's thesis examines the importance of environmental education in modern school education. The level of environmental literacy of rural and urban school students (on the example of Lysychiv secondary school of I-III levels of Khust district of Transcarpathian region and Chernivtsi lyceum № 8 named after T.G. Shevchenko) was studied using the questionnaire method, the role of school geography in environmental education and environmental education and the influence of the area of residence on the formation of environmental literacy of schoolchildren was found out. The idea of creating an "Eco-school" (based on the example of the Kushnytsia Lyceum of the Keretsky Village Council) is highlighted.

Keywords: ecology, ecological competence, ecological education, ecological upbringing, ecological culture, ecological literacy, nature protection, "Eco-school".

Зміст

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ СПРАВИ.....	9
1.1. Історія розвитку природоохоронної діяльності в Україні.....	9
1.2. Природоохоронна робота у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.....	15
1.3. Природоохоронна діяльність учнівської молоді та роль у ній учнівських лісництв.....	19
Висновки до 1-го розділу	23
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ПРИРОДНИЧИХ ЦІННОСТЕЙ.....	25
Висновки до 2-го розділу	36
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	37
3.1. Світовий досвід розвитку екологічної освіти	37
3.2. Аналіз навчальної програми з географії на виявлення матеріалу побутового спрямування	46
3.3. Ідея створення есо-school на території України.....	56

Висновки до 3-го розділу	64
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	76

Вступ

Актуальність теми дослідження. В останні роки проблема взаємовідносин людини й природи стала вельми гострою. Посилення глобальної екологічної кризи, яка викликана нераціональною господарською діяльністю людини, що супроводжується виснаженням природних ресурсів і різким погіршенням стану довкілля, негативно позначається на долі всієї людської цивілізації.

“Теплове забруднення” планети, парниковий ефект, “кисневе голодування”, виснаження озонового шару, масштабні забруднення токсичними хімічними речовинами і радіонуклідами, швидке скорочення біологічної різноманітності, ресурсна криза – ось не повний перелік бід, якими людство розплачується за цивілізаційний комфорт. Вирішення багатьох вище зазначених екологічних проблем насамперед лежить у площині зміни побутових звичок та стилю повсякденної діяльності кожної особистості. Цей процес тісно пов’язаний із вмінням кожної людини щодня свідомо обирати допоміжні побутові засоби, види діяльності та стратегії поведінки, що здійснюють мінімальний вплив на довкілля. Звичайно, дані питання сучасне суспільство не зможе вирішити без екологічної освіти. Адже саме вона здатна сформувати екологічно компетентну особистість, тобто таку, яка під керівництвом засвоєних знань, сформованих цінностей та досвіду, буде приймати екологічно обдумані рішення як у повсякденному житті, так і у природному середовищі. Тому метою розвитку свідомих природолюбів із екологічним світоглядом, поглядами, мисленням, етикою, культурою поведінки у природі одним із найважливіших пріоритетів сучасного суспільства є залучення учнів до природоохоронної діяльності, що в майбутньому дозволить вирішувати виробничі, господарські та інші проблеми, не завдаючи шкоди природі.

Посилення процесу глобалізації та інтеграції в усіх сферах життєдіяльності суспільства, зростання ролі екологічних знань, потреби в науково

обґрунтованому підході виховання в школярів ціннісного ставлення до природи, зумовили вибір теми дослідження «Роль природоохоронної роботи та Eco-school у формуванні екологічної свідомості учнів».

Об'єкт дослідження – екологічна свідомість учнів.

Предмет дослідження – виховання в учнів ціннісного ставлення до природи в рамках природоохоронної роботи під час уроків географії та у позакласних і позашкільних заходах та ідея створення Eco-school.

Метою написання роботи є дослідження ролі школи у природоохоронній роботі та Eco-school у формуванні екологічної свідомості учнів.

Для досягнення поставленої мети були покладені такі **завдання**:

- охарактеризувати основні етапи становлення природоохоронної діяльності в Україні;
- визначити основні форми природоохоронної роботи у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття;
- дослідити роль і значення шкільного лісництва для формування природоохоронних знань;
- дати порівняльну оцінку рівня екологічної грамотності учнів міської та сільської місцевості;
- проаналізувати основні досягнення розвитку екологічної освіти у різних країнах світу;
- дослідити навчальну програму з географії на матеріал побутового спрямування;
- визначити мету, ключові теми на які спрямована діяльність програми «Eco-school» та виявити її вплив на формування екологічної свідомості учнів;
- запропонувати ідею створення Eco-school на території нашої держави, шляхом вивчення закордонного досвіду створення та функціонування Eco-school.

Методи та методика дослідження. Теоретичною та методичною базою магістерської роботи є дослідження Шаповал Л.М., Галімова Р.Ф., Пустовіт Г.П., Совгіри В.С., Захлібного А.Н., Плахотнікова О.В., Колонькової О.О., Пруцакової О. Л., Суравегіної І. Т., Шмалей С. В., Зверєвої І. Д., Каропи Г. М. та ін.

У роботі було використано такі методи дослідження як групування, літературний, узагальнення, для оцінки рівня екологічної грамотності учнів міської та сільської місцевості – порівняльний, анкетування, аналізу та синтезу.

Наукова новизна дослідження. У випускній кваліфікаційній роботі зроблено порівняльний аналіз рівня екологічної грамотності учнів міської та сільської місцевості (на прикладі Лисичівського ЗЗСО І-ІІІ ступенів та Чернівецького ліцею № 8 імені Т.Г.Шевченка) за допомогою методу анкетування. Та досліджуючи й вивчаючи закордонний досвід створення і функціонування «Eco-school», вперше зроблено спробу перейняти деякі прийоми та втілити їх у структуру української школи, а саме Кушницький ліцей Керецьківської сільської ради.

Апробація результатів дослідження. Участь у студентській науковій конференції Чернівецького національного університету, що відбулася 19-20 квітня 2022 року та 25-27 квітня 2023 року у м. Чернівці (Додаток А,Б,В,Г). Публікації у фаховому виданні України «Інноваційна педагогіка» (категорії «Б») (Випуск № 47), який включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща) (Додаток Д, Е) та «Науковому віснику» Чернівецького університету (Випуск 826) (Додаток Є, Ж).

Обсяги та структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає 114 сторінок, включно з списком використаних джерел та додатками, з них основного тексту - 66 сторінок. Список використаних джерел включає 56 найменувань. Робота містить 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ПРИРОДООХОРОННОЇ СПРАВИ

1.1. Історія розвитку природоохоронної діяльності в Україні

Питання охорони навколишнього середовища є одним з найактуальніших проблем сьогодення та з кожним днем стає все важливішим, через масштаби втручання людини в природну сферу. Кожного дня природа дає про себе знати – часті повені, цунамі, посухи, землетруси – таким чином, вона намагається закликати людей не забувати та охороняти її, задля процвітання людського роду. Адже «завдячуючи» людині, наша планета поволі починає перетворюватися на гігантський торговий центр з бетону і пластику [38, с. 439].

Життя існує на землі протягом мільярдів років. За цей час було чимало катастроф. Проте сьогодні людина настільки нераціонально і не роздумливо використовує природу, що може їх повторити. Людина – єдина істота, яка повністю зуміла змінити глобальну екосистему. Зараз наш вплив на природу можна порівняти з льодовиковими ерами та рухами тектонічних плит. А через 100 років ми можемо перевищити вплив астероїда, який 65 мільйонів років тому знищив динозаврів [37, с. 95].

Навколишнє середовище функціонує як екосистема, яка не потребує захисту та здатна до самовідновлення. І тільки втручання людини у життя цієї системи завдає лише шкоди. Тому необхідною умовою гармонійного розвитку системи «людина-суспільство-природа», інструментом підвищення рівня екологічної культури, розуміння раціонального використання природних ресурсів та необхідності охорони навколишнього середовища є природоохоронна діяльність [39, с. 14].

Розвиток знань про охорону природи пройшов довгий і складний шлях: від примітивних форм до складних філософських світоглядів. Кожен історичний етап мав свої особливості, що вели до зміни світогляду людини її взаємовідносин з природою.

Зародки елементів природоохоронної діяльності сягають далекого минулого, проте й у наш час впливають на визначення шляхів удосконалення цієї діяльності, а будь - який процес без розуміння історії його становлення та особливостей етапів його розвитку вдосконалити неможливо.

Для пошуку ефективного розв'язання екологічних проблем нашого часу велику увагу дослідники звертають на історичний досвід становлення та розвитку природоохоронної діяльності в Україні. Зрештою, на ранніх етапах зародження нашої нації завжди можна віднайти проблеми, що схожі до сучасних, які мали певне вирішення.

Екологічна діяльність, у нашій країні здійснювалася з найдавніших часів і до сьогодні, про це свідчать численні нормативно-правові акти, що знайшли свій відбиток в пам'ятках природи про екологічну діяльність. Аналізуючи історичні джерела, ми бачимо, що форми природоохоронної діяльності України сягають глибокої давнини та пов'язані переважно з процесом державотворення [12, с. 14]. Однак стосунки в системі «людина-природа» мають більший віковий досвід, який розпочався ще 20-30 тис. років тому [32, с. 4].

Беручи до уваги історичні джерела, можна виокремити основні етапи природоохоронної діяльності в Україні [42, с. 18]:

1. *Давньоукраїнський період (IX ст. – середина XIV ст.).*

У IX ст. внаслідок утворення Руської держави, розпочався етап зародження та розвитку природоохоронної діяльності на українських землях. В історико-правовому аналізі тогочасних джерел, зазначалося, що в епоху Київської Русі держава була ключовим суб'єктом природоохоронної діяльності, що знайшло відображення в нормотворчій діяльності. Цю думку підтверджують факти XI — початку XII ст., коли князі почали видавати законодавчі акти й навіть збірники («Руська правда», «Правда Ярославича» тощо). Тоді переважно приймалися законодавчі акти, які стосувалися земель та лісів, зокрема, щодо використання та охорони інших природних ресурсів. Вперше про охорону лісу згадується в законі

Ярослава Мудрого «О церковних судах й земських ділах», в якому з'явилися лісоохоронні норми.

2. *Литовсько-руський і польський етап розвитку природоохоронної діяльності (XIV – XVIII ст.).*

Основними джерелами природоохоронного права цього періоду були:

- «Судебник Казимира» 1468 р. за яким встановлювали порядок розгляду земельних спорів;
- «Устава на волоки» 1557 р., де прописувалася заборона лову риби під час нересту [35, с. 130];
- «Литовські Статути» 1529, 1566 і 1588 рр., які регулювали взаємозв'язок між використанням природних ресурсів і захистом прав власності на них.

Протягом цього часу застосовувались заходи юридичної відповідальності, зокрема штрафи, за порушення правил, передбачених цими нормативними статутами, та заподіяння шкоди довкіллю.

Для охорони лісу була введена спеціальна посада державного лісничого [16, с.11]. На даному етапі розвитку природоохоронної діяльності вперше з'являються особи, яким надано спеціальні повноваження у сфері охорони навколишнього середовища: підкоморій, межовий, межувальник, лісник тощо [36, с. 82]. Однак їхнім основним завданням була не охорона навколишнього середовища, а переважно вирішення процесу відносин власності земельної ділянки.

3. *Козацько-гетьманський етап (XVI ст. – кінець XVIII ст.)* розвитку природоохоронної діяльності характеризувався коригуванням використання природних ресурсів, що ґрунтується на звичаєвому праві та побутових традиціях [1, с.143]. На території Запорозької Січі, охорона природи знаходить своє відображення в охороні та раціональному використанні лісових ресурсів.

Використовувати їх для власних потреб без спеціального дозволу мали право лише козаки та піддані Запорозького Війська.

Грозівський І.М. звернув увагу, що найбільшої шкоди завдавали лісам незаконні вирубки дерев. Для затримання несанкціонованих лісорубів, створювалися спеціальні групи, які своїми діями захищають ліси від протиправних посягань [8, с. 104]. У період Української гетьманської держави виникають гетьманські універсали. Ними були документи, у яких зазначалося про заборону робити шкоду в лісах і сіножатях Максаківського монастиря (Б. Хмельницького), про заборону вирубки лісів (Д. Апостола та П. Скоропадського) тощо [16, с. 9].

4. *Імперський етап зародження природоохоронної діяльності* включає період належності українських земель до Австрійської, Австро-Угорської та Російської імперій (кінець XVIII ст. - початок XX ст.). На даному етапі відбувається виокремлення питань природоохоронної діяльності в окрему галузь, активно розвивається нормативно-правова база охорони навколишнього середовища, створюються лісогосподарські та гірничодобувні інститути.

У останній третині XIX - на початку XX ст. починається промисловий переворот, який сприяв розвитку гірничодобувної промисловості на Західній Україні. На початку вплив людини на навколишнє середовище був відносно локальним, тому охорона природа розглядається як збереження деяких цінних природних об'єктів. У міру посилення антропогенного впливу на довкілля змінювалося й поняття «охорона природи». Природоохоронна діяльність поступово стала пов'язуватися з розумним споживанням природних ресурсів і розробкою системи природоохоронних заходів: публікація законодавчих актів, створенням мережі екологічних організацій і товариств, що проводять широкомасштабні дослідження, заповіданням цінних природних об'єктів тощо.

У Австрійській імперії у цей період було більш розвинене законодавство в даній сфері. Це дає підстави говорити, про підвищення рівня розвитку державного управління у сфері охорони навколишнього середовища.

5. *Екологічна діяльність 1917-1921 рр.* охоплювала період боротьби за національне визволення, з існуванням в Україні самостійних і незалежних державних утворень. Відповідно до Універсалів Української Центральної Ради для управління природними ресурсами створено земельний комітет. 8 січня 1919 р. був прийнятий Земельний закон УНР, який надавав право безоплатного користування цим природним ресурсом, але держава залишала за собою право контролю, управління та позбавлення права користування землею, а 10 січня 1919 р. – Закон «Про ліси в УНР» [20, с. 11].

6. *Радянський етап (1917 – 1991 рр.)* включає період від встановлення радянської влади на території України до проголошення незалежності. Характеризується збільшенням техногенних навантажень на природу. Одним із перших правових актів радянської влади був декрет «Про землю», в основі якого був закладений процес врегулювання відносини у сфері природокористування та закріплення змін щодо власності на землю та інших природних ресурсів. Крім того, передбачено, що лише надра, ліси та води загальнодержавного значення мають бути переведені у виключне користування державі, а всі малі річки, озера, ліси тощо – у користування громад.

Варто зауважити, що 70-ті роки ХХ ст. були періодом активної кодифікації законодавства про раціональне природокористування та охорону, коли охорона конкретних природних ресурсів розглядалася у взаємозв'язку з іншими природними ресурсами, довкіллям в цілому. За оцінками з середини 60-х рр. ХХ ст. з цього приводу прийнято понад 70 національних документів. Це мало зробити значний внесок у процес покращення охорони довкілля, але на практиці пріоритетом була економічна діяльність, а не екологія, тому дії уряду залишалися формальними й не покращували ситуацію.

У цей період також формувалася та активно розвивався громадський природоохоронний рух. Хоча система громадської організації природоохоронного характеру охоплює широкий спектр різноманітних асоціацій та велику кількість членів, проте суттєвого впливу на удосконалення державного управління у сфері охорони навколишнього середовища громадський рух здійснити не міг [6, с. 16].

7. *Нинішній етап* охоплює період від проголошення незалежності України в 1991 році й триває до сьогодні. Передумови цього етапу були викладені в Декларації про державний суверенітет України, прийнятій Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р., яка визначає, що Українська Держава піклується про екологічну безпеку своїх громадян, і їх поколінь.

Верховною Радою України прийнято низку законів, які зазначають правові основи організації охорони природи і використання природних ресурсів на території нашої держави. Зокрема, у Конституції України наголошується, що «Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до Закону» (стаття 13), але і «Кожен зобов'язаний не заподіяти шкоду природі, культурній спадщині, відшкодувати завдані ним збитки». Важливою подією стало прийняття «Закону про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-ХІІ, від 25 червня 1991 року, який діє й досі. У 1992 р. було прийнято закон України «Про природно-заповідний фонд України». Також у 1991р. затверджено Положення про Червону Книгу України, яке визначає правовий статус рідкісних видів, та видів, що перебувають у небезпеці. В 1999 році затверджено положення Про Зелену Книгу України [40, с. 4].

Однією з найбільших галузей вітчизняного законодавства є екологія. Україна вже давно заявляє, що має намір перейти до концепцій сталого розвитку, збереження біорізноманіття та екосистемного підходу в контексті європейської інтеграції, що забезпечить збалансоване розв'язання соціально-економічних

питань, довкілля та природноресурсного потенціалу для задоволення потреб сьогоднішніх і майбутніх поколінь.

Отже, сутність природоохоронної діяльності можна пізнати лише тоді, коли вона розглядається в розвитку, в конкретних історичних умовах і взаємозв'язках. Окреслення ключових аспектів зародження природоохоронної діяльності в Україні показує, що процес йде від індивідуального до загального, від консервативного природоохоронного – до охорони навколишнього середовища в контексті сталого розвитку. За сучасних умов розвиток природоохоронної діяльності в Україні все більше залежить від розвитку міжнародного права. Саме на цьому шляху відкриваються додаткові можливості для системного розвитку національної та міжнародної природоохоронної діяльності, підвищуючи тим самим її ефективність у вирішенні національних та глобальних екологічних проблем.

1.2. Природоохоронна робота у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття

Забруднення довкілля, глобальне потепління, необхідність зменшення техногенного тиску на навколишнє середовище і, зрештою, планетарна прогресивна екологічна крига, яка нависла над людством, торкнулися майже кожного куточка нашої планети й усе частіше виносяться на порядок денний для обговорення. Сьогоднішня реальність переконливо доводить, що кожен певним чином несе відповідальність за якість життя на Землі. Власне, тому одним зі шляхів врегулювання цих проблем є природоохоронна робота, як необхідний фактор виживання людського роду в умовах екологічної кризи.

Українські освітяни й науковці О. А. Васюта, С. І. Васюта, В. В. Вербицький, С.А. Клименко, Л. П. Манорик, А.А.Піонтковський та Г.Філіпчук торкалися у своїх дослідженнях питання екологічної політики та природоохоронного руху школярів. Історичний аспект природоохоронної роботи

учнів загальноосвітньої школи знаходився у полі зору таких вчених, як О.Барліт, О.Гнатів, Л.Ілійчук, А. Мартін, А.Мехеда, В.Червонецький та інші.

Питанню охорони природи надавалося першочергового значення у радянських школах. Фактично слід зазначити, що в Радянській Україні екологічна освіта здійснювалася двома шляхами: через медіа-розповсюдження екологічних знань та через систему освіти, яка у свою чергу, здійснювала природоохоронне просвітництво на таких рівнях: дошкільна, початкова, восьмирічна і середня школи; підготовка кадрів у професійно-технічних училищах, технікумах і вищих навчальних закладах; підготовка спеціалістів у галузі охорони навколишнього середовища. Важливим видається звернення уваги й на те, що екологічні знання входили практично до всіх навчальних курсів, в першу чергу з географії, і знаходили свій відбиток у різноманітних позакласних заходах [3, с.31].

Найважливішим завданням тогочасних шкіл було виховання в учнів свідомості та турботи про природні багатства, адже без допомоги школярів охорона навколишнього середовища не могла б бути піднята на належний рівень. Загальною метою природоохоронного просвітництва був розвиток у молоді культурного ставлення до природи відповідно до моральних засад суспільств. Учителі радянських шкіл вважали, що неможливо досягнути ефективного результату охорони природи тільки під час класних занять, адже за допомогою індивідуальної, наукової та групової діяльності школярі мають можливість глибше усвідомити взаємозв'язок людини й природи та оволодіти елементарними навичками охорони природи [43, с. 160].

Так, у 50-60-х рр. Л.М. Шаповал у своїх дослідженнях наголошувала на тому, що найкориснішою формою і методом природоохоронної роботи були навчальні екскурсії, які дають можливість учням на практиці усвідомити необхідність охорони природи рідного краю та ознайомити їх з флорою та фауною своєї місцевості. Проте, як влучно зазначила Т. Беляєва, на початку 50-х

років, не всі вчителі використовували екскурсії у своїй роботі. Авторка констатує, що це пов'язано з недостатньою систематизацією навчальної та науково-популярної літератури, різними термінами випуску, недоступністю для громадськості.

Аналіз наукової та навчальної літератури дозволив виділити характерні риси природоохоронної роботи в цей період: добровільна участь в ній школярів, змістовне розширення навчального плану, можливості учням задовольнити свої інтереси до предмета.

Значну роль у позакласному природоохоронному вихованні та навчанні, розширенні екологічних знань і навичок учнів, задоволення потреб учнів у спілкуванні з однолітками та природою відігравали природоохоронні гуртки. Вони поділялись на секції: юні садівники, квітникарі, овочівники, шовкопряди, секція візуалізації. У сільських школах, де була можливість створити пасіку, функціонували секції юних бджолярів, також були поширені секції школярів-зоологів, які доглядали за колгоспними тваринами, вивчали тваринний світ у заповідниках. Функціонували секції зі створення наочності, де учні створювали гербарії, збирали колекції мінералів і ґрунтів, проводили фотовиставки, описували дослідження, готували звіти та конспекти для використання вчителям у класі. Загальноосвітня школа здійснювала природоохоронне просвітництво не лише протягом навчального року, а й під час канікул, створюючи різноманітні природоохоронні екскурсії та туристичні походи природоохоронного спрямування.

Ефективною системою організації праці учнівської молоді була система виробничих бригад, які діяли майже в усіх школах. Діяльність учнівських колективів пов'язана з науково-дослідною, лісовою та колгоспною роботою. Особлива роль учнівських виробничих бригад полягала у вихованні в учнівській молоді духу любові до праці, поваги до людей, а також розвиток професійної орієнтації та базових навичок набуття колективної відповідальності. Учнівські

бригади організовувалися за принципом добровільності, з урахуванням інтересів учнів, а також факультативів і практикумів, які вивчалися школярами в різних класах. Найпоширенішим видом виробничої бригади в школах були комплексні учнівські виробничі бригади, які мали на меті виконання повного циклу сільськогосподарських робіт на різних ділянках колгоспного чи радгоспного виробництва. З педагогічної точки зору працездатність виробничих бригад є одним із найважливіших чинників виховання підростаючого покоління. Робота на полі та в господарстві розвиває в учнів інтерес до сільського господарства, любов до землі та дбайливе ставлення до природи [19, с. 154].

Таким чином, можемо стверджувати, що природоохоронна робота в школах у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, здійснювалася, по-перше, шляхом вивчення питань охорони природи в структурі навчальних предметів на уроках, по-друге, через залучення учнів до позакласної, позаурочної та позашкільної діяльності. Позакласна та позашкільна робота мають велике значення для організації природоохоронної роботи в шкільному середовищі, адже саме вони сприяли засвоєнню програмного матеріалу через практичну діяльність. Ця діяльність дозволяє учням не лише вивчати та обговорювати екологічні проблеми та шляхи їх вирішення, а й активно брати участь у виконанні конкретних завдань.

Екологічний рух учнівської молоді став важливою частиною роботи середньої освіти. Міністерство освіти Радянського Союзу прийняло декілька постанов і запровадило посаду організатора позакласної роботи, що сприяло відродженню екологічної діяльності учнівської молоді. Характерною ознакою природоохоронної діяльності учнівської молоді в позакласній роботі є різноманітність її напрямів. Проте в цей період, природоохоронна діяльність все ще розвивається переважно в контексті громадських робіт та сільськогосподарської діяльності.

Отже, аналіз досвіду організації природоохоронної роботи для учнів загальноосвітніх шкіл другої половини ХХ – початку ХХІ століття переконує нас у тому, що вона має великий педагогічний потенціал і вміле використання дасть змогу ефективно розв'язувати екологічні проблеми сьогодення.

1.3. Організація діяльності учнівських лісництв та роль в ній природоохоронної роботи

У історичній періодизації другої половини ХХ – початок ХХІ століття на особливу увагу заслуговує період широкого залучення учнів до участі в суспільно корисній роботі, яка мала природоохоронне спрямування. Дослідивши даний період, ми з'ясували, що найбільш перспективною та практично значущою формою організації природоохоронної роботи були учнівські лісництва. Адже дослідження такого напрямку природоохоронної роботи, як збереження та догляд за лісами – важлива й нагальна потреба сучасності, яка залишається невирішеною.

Учнівське лісництво є структурним підрозділом навчальних закладів, що забезпечує потреби школярів та учнівської молоді у здобутті знань, умінь і навичок у галузі лісового господарства, сприяє вихованню свідомого ставлення до праці, до охорони природи, використання та відтворення лісових ресурсів та вибору майбутньої професії.

Учнівське лісництво створюється на базі середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів різних типів, позашкільних навчально-виховних закладів, відповідно до Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19.08.93 р. N 660 (660-93-п), Положення про позашкільний навчально-виховний заклад, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26.01.94 р. N 45 (45-94-п) та керується в своїй діяльності основними положеннями Закону України "Про освіту" (1060-12), Лісового кодексу України (3852) і створюється

за спільним рішенням засновників, якими можуть бути: держлісгосп, міжгосподарський лісгосп, лісопаркове господарство, колективне сільськогосподарське підприємство, а також адміністрації шкіл, гімназій, ліцеїв, позашкільних навчально-виховних закладів ради дитячих та юнацьких організацій. Такий формат роботи є доволі цікавим та ефективним, оскільки, дає змогу розвивати у дітей екологічне мислення, можливість набути практичних навичок для природоохоронної роботи, яка приносить користь; виховує почуття дбайливого ставлення до довкілля.

Основними завданнями лісоохоронної роботи було: виховувати в учнів позитивний екологічний світогляд, розвивати інтерес до збереження природи, формувати почуття небайдужості та особистої відповідальності за охорону та примноження лісових багатств [22, с.69].

Природоохоронна робота лісництв була різнобічною: насадження лісу, догляд за лісовими культурами, посадка саджанців, захист лісу від браконьєрства та пожеж, збереження пам'яток природи, збір насіння з дерев і кущів, заготівля грибів, ягід, лікарських рослин, охорона фауни та флори. Крім того, учні виготовляли й розвішували шпаківні, дуплянки, годівниці, проводили сезонні спостереження, займалися дослідницькою роботою. Також молоді лісівники допомагали працівникам сільського господарства в боротьбі з пиловими й піщаними бурями, деградацією ґрунтів [34, с.85]. Під керівництвом та за допомогою учителів, учні проводили огляд лісів, займалися благоустроєм зелених зон, створювали екологічні стежки, облаштовували зони відпочинку. Такі різноманітні види природоохоронної роботи дозволяли дітям глибоко усвідомлювати, що людина є невіддільною частиною природи й побачити екологічні проблеми та шляхи їх вирішення на власні очі [5, с.68].

Робота лісництва проводилася не тільки протягом навчального року, але і в позаурочний час та під час канікул. Організація плідної праці була основним напрямком діяльності шкільного лісництва. Навчання учнів здійснювалося за

програмами навчальних планів, які включали теоретичні теми, практичні завдання й дослідницьку роботу. Діяльність дітей у лісництві школи організовувалась на спеціально відведеному місці та закріпленій за ними території лісової ділянки.

Одним із перших в Україні у вересні 1966 року було створено Моквинське шкільне лісництво Костопільського району Рівненської області. Лісництво виконувало велику за обсягом природоохоронну роботу, наприклад у 1969 році було засіяно розсадник площею 0,26 га, де було вирощено 550 тис. сіянців дерев, посаджено 3,9 га лісових культур, зроблено розчистку 19 га лісу [2, с.44-45].

Проте, найбільшої актуальності рух шкільних лісництв досяг у 70-80 ті рр. ХХ століття, коли на базі шкільних гуртків почали масово утворюватися лісництва. Так, дещо пізніше у 1984 році на території села, на базі Лисичівського лісництва, площею 6084 га, Довжанського лісокомбінату було створене учнівське лісництво. Лісові масиви лісництва відносяться до району дубово-букових лісів Полоннинно-Чорногірської області, з найвищою вершиною г. Кук (1361 м.н.р.м.). В лісництві переважають насадження бука, віком 89 років [50].

Оскільки учасниками проводилася значна теоретична і практична діяльність, то лісництво набуло широкого розголосу та популярності не тільки у межах Закарпатської області. Слід підкреслити, що провідними цілями учнівського лісництва були: розвиток природо свідомої молоді; активна участь у природоохоронній діяльності; зацікавленість суспільства у дослідженні та розв'язанні екологічних проблем регіону. Співробітники лісництва разом з учнями проводили експериментальне дослідження по вирощуванню женьшеню. Результати роботи залишаються актуальними та можуть бути використані для культивування женьшеню в нашому регіоні.

У власності учнівського лісництва перебувало 12 квадратних кілометрів лісового господарства у районі урочища «Багаріка». Учасники лісництва оберігали ліс від самовільних рубок, доглядали за лісовими культурами,

прибирають береги річки, допомагали лісовим тваринам. Також на базі лісництва була створена екологічна стежка «Гамора-Багаріка». Зараз у лісництві зайнято 21 учень різних вікових категорій.

Варто зазначити, що шкільні лісництва створювалися в усіх областях України через серйозну проблему участі учнівської молоді в охороні природи в країні.

На початку XXI ст. вони переживали складний період через конфлікт між потребою суспільства здобувати знання про лісгосподарську діяльність та можливістю їх реалізувати. Існує невідповідність між бажанням займатися природоохоронною роботою та відсутністю нормативно-правової бази для управління лісовим господарством у школах, а також відсутністю навчально-методичної літератури про екологічні організації роботи. Реалії сьогодення вимагають якісного зрушення в діяльності шкільного лісництва, у тому числі й у здійсненні природоохоронної роботи, з метою надання учням знань та навичок щодо охорони, відновлення та використання лісів. Але все ж таки варто відмітити, що сьогодні шкільні лісництва – це потужна сила у формуванні справжніх природолюбів, дбайливих господарів лісу, це осередок, де школярі вчаться досліджувати оточуючий світ, де прищеплюється любов до природи, до рідного краю. А ліс – це не тільки економічний і політичний потенціал країни, а й скарбниця кисню, храм природи. Його треба доглядати, берегти, в ім'я прийдешніх поколінь.

Висновки до 1-го розділу

Зародження природоохоронної діяльності в Україні — це поступовий процес, який призводить до зміни змісту та обсягу, форм і методів природоохоронних заходів відповідно до рівня життя народу на певному етапі суспільно-національного історичного розвитку. Враховуючи загальні закономірності виникнення, розвитку та зміни типів і форм держави і права, а також певні обставини діяльності державних установ та правових інститутів у конкретно-історичних умовах охорони навколишнього природного середовища в Україні, можна виділити ключові періоди виникнення природоохоронної діяльності:

- 1) давньоукраїнський (IX ст. – середина XIV ст.);
- 2) литовсько-руський і польський (XIV – XVIII ст.);
- 3) козацько-гетьманський (XVI ст. – кінець XVIII ст.);
- 4) імперський (кінець XVIII ст. – початок XX ст.);
- 5) етап національно-визвольних змагань (1917 – 1921 рр.);
- 6) радянський (1917 – 1991 рр.);
- 7) сучасний (1991 р. – триває донині).

Основними формами природоохоронної роботи у другій половині XX - початок XXI століття були природоохоронні гуртки, які в свою чергу поділялись на різні секції. Вони формували в учнів шанобливе ставлення до природи, а через їх діяльність школярів залучали до вирішення актуальних проблем екології. Вважаємо, що у наш час, природоохоронні гуртки також мають право на існування, оскільки внаслідок інформатизації суспільства, потрібно навчитися жити в інтенсивному інформаційному середовищі. Також, варто зазначити, що у

даний період майже в усіх школах діяла система виробничих бригад, що мала на меті виховання у школярів духу любові до праці, поваги до людей, а також розвиток професійної орієнтації та базових навичок набуття відповідальності за свої вчинки.

Слід відмітити, що однією з найефективніших та перспективних форм природоохоронної роботи школярів у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття було визнано діяльність учнівських лісництв. Адже завдячуючи їм, учні проводили велику природоохоронну роботу й надавали неоціненну допомогу у догляді за лісами та їх відновленням. А різноманітні види природоохоронної роботи, такі як насадження лісу, охорона лікарських рослин, тварин тощо дозволяли дітям побачити екологічні проблеми і шляхи їх вирішення на власні очі та глибоко усвідомлювати, що людина є невід’ємною частиною природи.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ПРИРОДНИЧИХ ЦІННОСТЕЙ

Практичні основи виховання в учнів сьогодні природничих цінностей ми досліджували на основі анкетування «Порівняльна оцінка якості екологічного виховання та рівня екологічної грамотності учнів міської та сільської місцевості» (на прикладі Лисичівського ЗЗСО I-III ступенів та Чернівецького ліцею № 8 імені Т.Г.Шевченка).

Ще не так давно питання збереження природи вважалося проблемою науковою і далекою, проте в умовах сьогодення ця проблема набуває чималого масштабу і повинна звучати у чим ширших колах суспільства. На жаль, сьогодні багато людей не помічають провини у своїх діях щодо негативного впливу на навколишнє середовище. Проте саме з їхньої вини гинуть ліси від пожеж та вирубки, забруднюється повітря та водні простори, гине рослинний і тваринний світ. Людство досягло такого рівня розвитку, що не може існувати далі і при цьому не змінювати природні умови. Тому в майбутньому воно має робити вдумливі кроки в житті, прогнозуючи довгостроковість і використовуючи знання основних екологічних законів, бо іншого виходу з екологічної кризи суспільство не має. Саме такий розвиток суспільства був установлений у 1992 р. у Ріо-де Жанейро на конференції ООН із навколишнього середовища та розвитку і названий концепцією сталого розвитку.

Не існує такої діяльності, яка б не мала впливу на довкілля, адже наше життя – це постійний контакт з природою. Тому виховуючи суспільство любов до природи потрібно прищеплювати зі школи. Очевидно, що існує нагальна потреба не допустити руйнування природи людиною та сформуванню раціональні стратегії поводження з навколишнім середовищем, шляхом екологічної освіти та природоохоронної роботи. Тому важливим аспектом сьогодення є формування екологічно орієнтованої особистості та створення нового порядку та нових

правил для співжиття з природи. Ключовою ланкою у формуванні такої особистості є знання, вміння та навички здобуті в середній школі. Тобто, вчителі є піонерами у розвитку інформаційних здібностей учнів та пізнавальних способів аналізу взаємовідносин людини й природи. Адже під час навчального процесу в учнів формуються позитивне емоційне ставлення до охорони природи та мотиваційні принципи позитивного впливу на довкілля. Крім того, відбувається заохочення учнів до розв'язання екологічних проблем шляхом природоохоронної роботи.

У працях О. Колонкової, В. Маршицької, Н. Пустовіта, Л. Руденка, Л. Титаренка, С.Шмалева, ми знаходимо визначення основних методів змісту, сутності, структури екологічної компетентності та принципів, що формують цю якість. Проте мало вивченим залишається дослідження ефективності екологізації загальноосвітнього навчального процесу, тобто визначення рівня екологічної грамотності учнів, суб'єктивного ставлення до природи, формування на основі цього їхньої розумної екологічної поведінки та роль природоохоронної природи у шкільному житті учнів.

Мета дослідження: за допомогою методу анкетування дати порівняльну оцінку якості екологічного виховання та рівня екологічної грамотності учнів міської та сільської місцевості на прикладі Лисичівського ЗЗСО I-III ступенів та Чернівецького ліцею № 8 імені Т.Г.Шевченка.

У опитуванні брали участь учні 7-11 класів. Для цього нами була сформована анкета, яка складалася з 24 простих і зрозумілих запитань, з яких 9 запитань з однією правильною відповіддю, 11 запитань з відповіддю «так» або «ні». Та на 4 питання респондентам надавалась можливість висловити свої думки, пропозиції й обґрунтувати їх.

Експериментальне дослідження дозволяє визначити рівень базових екологічних знань учнів, рівень знань екосистемного права, розвиток практичних

навичок, вироблених на уроках географії та позакласному екологічному вихованні.

Результати анкетування набули наступного вигляду:

Загалом, в опитуванні взяло участь 62 сільських учнів, зокрема, 7 клас-10 учнів, 8 клас -16 учнів, 9 клас – 12 учнів, 10 клас - 14 учнів і 11 клас - 10 учнів Лисичівського ЗЗСО Закарпатської області та 73 міських школярів, а саме – 7 клас - 19 учнів, 8 клас - 15 учнів, 9 клас - 17 учнів, 10 клас - 10 учнів і 11 клас - 12 учнів Чернівецького ліцею №8 імені Т.Г. Шевченка.

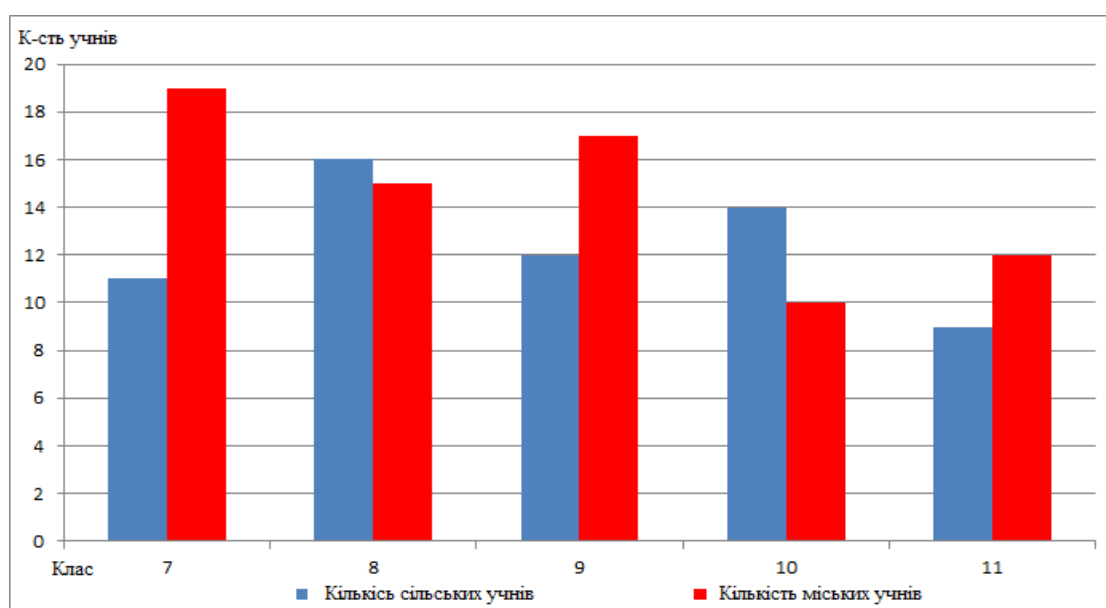


Рис.1. Розподіл кількості учнів, які взяли участь в опитуванні, по класах

1. Як Ви ставитеся до природи? Аналіз результатів даного питання засвідчив, що 92% сільських та 78% міських школярів, сприймають природу як об'єкт охорони, 7% сільських та 21% міських школярів відповіли, що ставляться до природи, як до об'єкта користі та лише по 1% учнів відповіли, що їм байдуже.

2. Чи знаєте Ви, що таке «екологія»? Це запитання дає змогу визначити рівень теоретичних знань та розуміння школярами даного терміну.

100% учнів ліцею та 93% школярів сільської школи відповіли, що це наука про довкілля та його захист, проте 7% респондентів сільської місцевості показали, що недостатньо розуміють значення означеного поняття.

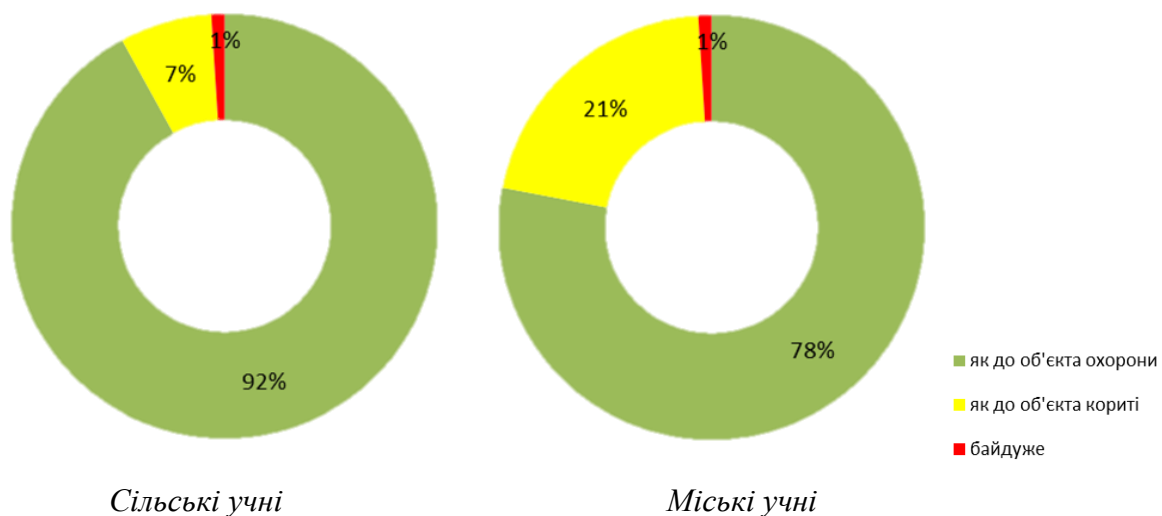


Рис.2. Ставлення опитуваних до природи

3. Що на Вашу думку є основною причиною забруднення навколишнього середовища? Метою запитання було зрозуміти рівень проінформованості учнів, що впливає на довкілля.

94% та 99%, відповідно міських та сільських учнів відповіли, що діяльність людини, 6% міських та 1% сільських учнів дали відповідь – транспорт та промисловість.

4. Хто, на Ваш погляд, в першу чергу повинен займатися розв'язанням екологічних проблем? Відповіді на дане запитання, повинні були допомогти з'ясувати готовність учнів до практичної природоохоронної діяльності та вміння брати на себе відповідальність за власні вчинки.

Так, 88,4% міських та 96,7% сільських опитаних відповіли, що розв'язання екологічних проблем лежить на плечах кожної людини. Це засвідчує, що все таки більшість учнів дуже добре усвідомлюють, що кожен індивід повинен нести відповідальність за збереження природи. Тільки, відповідно 11,6% та 3,3% школярів на дане запитання відповіли - Міністерство охорони природи, що свідчить про неготовність учнів брати на себе відповідальність за вчинки у природі.

5. Які глобальні екологічні проблеми Ви знаєте? Дане запитання дало нам змогу визначити рівень освіченості учнів про глобальні проблеми Землі.

Респонденти мали змогу дати відповідь самостійно, серед сільських школярів пріоритетними були наступні екологічні проблеми: вирубка лісів, забруднення атмосфери та водних ресурсів, ґрунтів, зміна клімату, утилізація відходів.

Міські школярі зазначили такі екологічні проблеми: глобальне потепління, проблема вичерпності природних ресурсів, перенаселення планети, що у свою чергу також впливає на стан довкілля, кислотні дощі, руйнування озонового шару.

6. Чи існують екологічні проблеми в Україні? За допомогою цього запитання, нам вдалося визначити рівень обізнаності учнів з питань існування екологічних проблем в Україні.

Аналізуючи відповіді, школярі 100% відповіли, що проблеми існують і до того ж вимагають негайного вирішення.

7. Як би Ви визначили екологічну ситуацію у вашому селі/ місті? Метою запитання є: дізнатися, про те, як учні оцінюють екологічну ситуацію у своїй місцевості.

Ранжування сучасного стану екологічної ситуації у селі/місті, підтверджує здебільшого адекватну тенденцію суджень школярів, оскільки 86,7 % опитаних школярів сільської школи та 74,4% опитаних учнів ліцею визначили, що ситуація цілком нормальна, хоча є певні приводи для тривоги, зокрема, у сільській місцевості – це забруднення річок (викиди нечистот, миття автомобілів), ґрунтів, знищення лісів, проблема ліквідація сміття; у міській місцевості-забруднення повітря через велику кількість автомобільного транспорту, очистка стічних вод, проблема водозабезпечення.

8. Які екологічні проблеми існують на території вашого села/міста?

Метою запитання є: зацікавленість учнями екологічною ситуацією у своїй місцевості.

97% учнів міської школи першочерговими екологічними проблемами свого міста визначили забруднення повітря через транспорт, шкідливе виробництво і лише 3% зазначили, що ніяких проблем немає.

52% школярів сільської школи зазначили, що на території села існують такі екологічні проблеми: винищення зелених насаджень (вирубка лісів), 29% - забруднення водойм, 19% - засмічення вулиць, відсутність смітників поза житловою зоною.

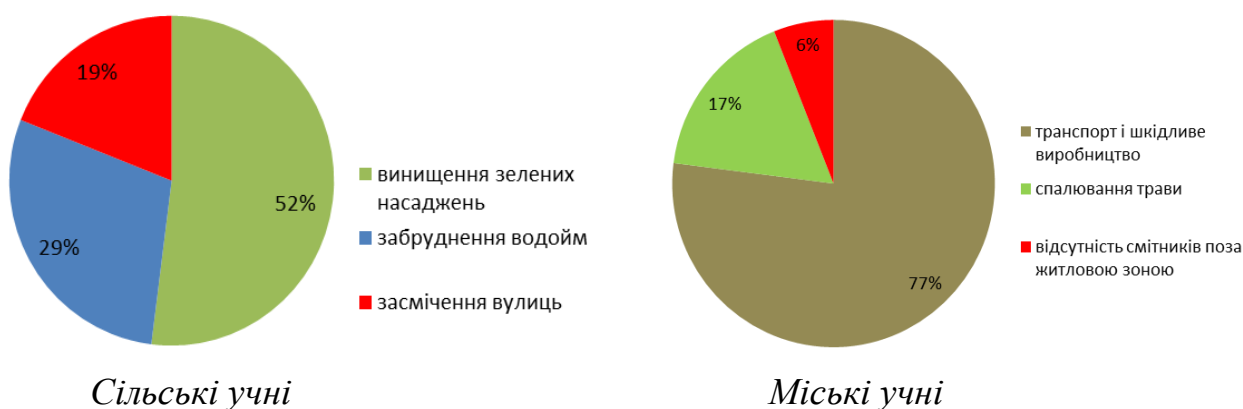


Рис.3. Екологічні проблеми сіл та міст, очима респондентів

9. Чи є у вашій школі гуртки природоохоронного спрямування? 73,3% учнів ліцею та 90 % учнів сільської школи зазначили, що не має; відповідно, 13,3 % і 10 %, відповідно, не знають про можливість існування таких гуртків.

10. Чи проводяться у Вашій школі екологічні акції? Респонденти майже стовідсотково відповіли, що «так».

11. Які, якщо такі є, екологічні акції проводяться у Вашій школі? Учні сільської школи відзначили такі екологічні акції: «Посади дерево», «Ми за чисте довкілля», «Збережімо планету разом».

Міські учні зазначили, що у ліцеї проводяться такі «Батарейкам утилізація», «Посади дерево», «Скажи пластику-ні!».

12. Чи впливають на Ваше відношення до природи уроки географії?

70 % учнів міської школи та 86,8 % учнів сільської школи відповіли «так»; відповідно, 30 % та 13,1% відповіли «ні».

13. Чи дізнаєтесь Ви на уроках географії про екологічні проблеми та способи їх вирішення? Учні сільської школи відповіли таким чином: 86,8% означили відповідь «так», 10,5% обрали відповідь «важко відповісти» та 2,6 % учнів зазначили відповідь «ні».

Серед учнів міської школи відповіді мали такий вигляд: 70% - «так», 20% зазначило, що «важко відповісти», 10% - «ні».

14. Чи проводяться у Вашій школі тижні екології, виставки, проєкти на природоохоронну тематику?

95 % учнів ліцею відповіли, що проводяться, а 5% учнів обрали відповідь «ні». 100 % учнів сільської школи відповіли, що у школі проводяться вищезазначені заходи.

15. Чи хвилює Вас доля природи? Питання було поставлене для того, щоб вияснити, чи турбує учнів доля природи та її охорона.

На дане запитання опитані майже 100 % відповіли «так», бо якщо загине природа, тоді загине і людина.

16. Дайте екологічну оцінку таким діям: намагаючись заощадити час, людина спалює суху траву чи листя. Мета запитання: виявити рівень розуміння проблеми забруднення повітря та недискретного втручання людини у природу.

На дане запитання 88,3 % опитаних учнів ліцею відповіли «так робити категорично не можна», 11,7 % учнів зазначило відповідь «правильно, бо суха трава шкодить природі». Серед сільських школярів 100 % учнів обрали відповідь «так робити категорично не можна».

17. Що Ви робите для того, щоб покращити стан довкілля?

Одноголосно респонденти відповіли, що садили дерева та квіти, розчищали річища річок від сміття, проводили екологічні акції, збирали макулатуру. Тобто, ми бачимо, що діти готові до розв'язання проблем, беруть активну участь у покращенні стану навколишнього середовища.

18. Чи використовують вчителі на уроках географії для пояснення тем про екологічні проблеми мультимедійні технології? (відео-, аудіо-, презентації)?

90 % міських школярів на дане питання відповіли, що використовують, 10 %, що не використовують. Натомість, у сільській школі спостерігається дещо інша ситуація, так 60 % учнів, відповіли, що вчителі не використовують на уроках географії мультимедійні технології, а 40 % відповіли, що використовують.

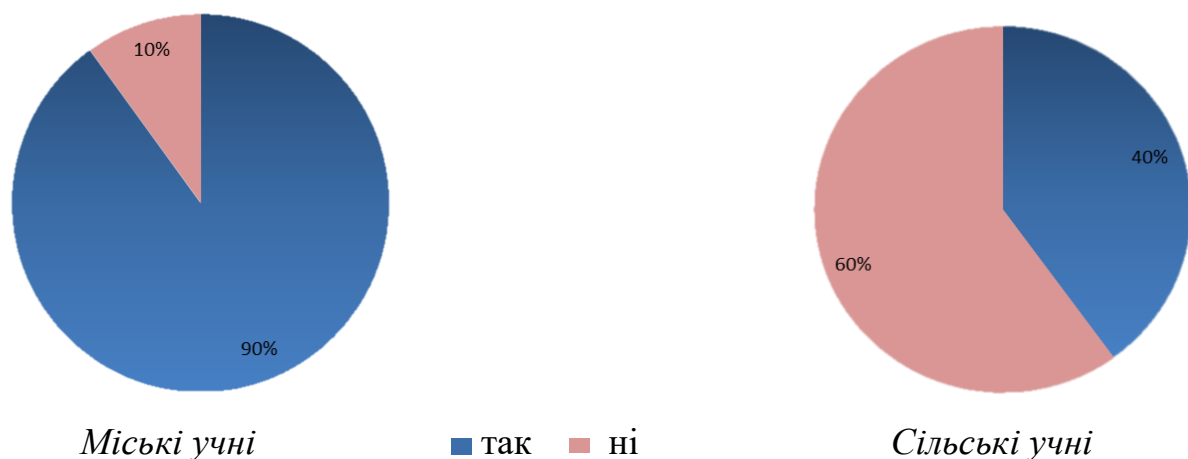


Рис. 4. Використання вчителями на уроках географії мультимедійних технологій для пояснення екологічних тем

19. Оцініть рівень викладання екологічних тем у вашій школі.

100 % учнів обох шкіл зазначили, що середній рівень викладання.

20. Чи хотіли б Ви допомагати у розв'язанні екологічних проблем?

Суттєвим є те, що варіант відповіді «так» обрали 90% учнів міської та 97% учнів сільської школи, варіант «байдуже» зафіксовано, відповідно у 10% і 3% опитуваних.

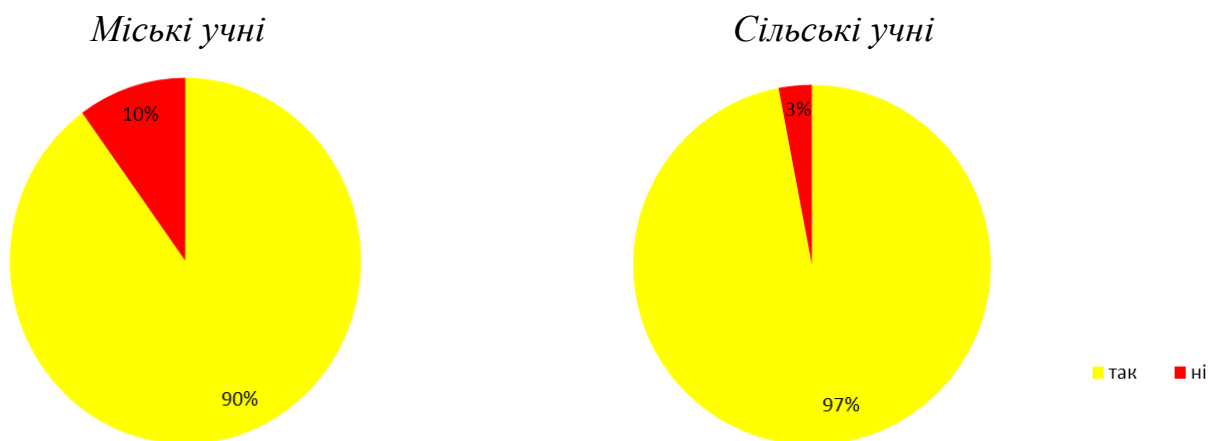


Рис.5. Готовність учнів до вирішення екологічних проблем

21. Як Ви вважаєте, для чого охороняти природу ?

Заслуговують на увагу, зокрема, такі пропозиції учнів: «якщо ми не будемо охороняти природу, зробимо собі ж гірше», «якщо не буде природи, не буде і нас», «природа дає нам все для життя», «для продовження людського роду».

22. Чи відомі Вам території, де охороняється природа?

100 % учнів обох шкіл зазначили, що їм відомі такі території.

23. Чи є у Вашій місцевості природоохоронні території?

100 % респондентів зазначили, що є.

24. Якщо так, то які природоохоронні території є у вашій місцевості?

Учні міської школи зазначили, що на території Чернівецької області є багато парків-скверів, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (Жовтневий парк, парк ім.Т.Г.Шевченка), ботанічні пам'ятки природи.

Учні сільської школи зазначили, що на території села є лісництво, на території району знаходиться біосферний заповідник «Долина нарцисів», НПП «Зачарований край», НПП «Синевир».

Отримані в дослідженні результати, підтверджують прагматичне ставлення до природи серед сільських та міських школярів. У результаті аналізу, питання **№1 Як ви ставитеся до природи?** - 21 % респондентів міських та 7% учнів сільських шкіл розглядали природу не як об'єкт охорони, а як об'єкт користі, з якого людина отримує лиш вигоду. Таким чином, вони демонструють споживчий

і нерациональний спосіб дій у навколишньому середовищі, що, на нашу думку, зумовлено низьким рівнем екологічних знань, а отже, надзвичайно низькою цікавістю охороняти природу.

Більшість дітей екологічно орієнтовані, надають великого значення справам щодо охорони навколишнього середовища, а саме залюбки беруть участь в природоохоронній роботі, екологічних акціях, тижнях екології, виставках, проєктах на природоохоронну тематику.

Варто звернути увагу на те, що важливим аспектом екологічної освіти є конкретна ситуація, в якій сільські та міські учні здобувають екологічні знання, і різниця між ними впливає на рівень їх екологічної грамотності. Цей дисбаланс в основному зумовлений різним рівнем забруднення в містах і селах, оскільки є катастрофічним він є переважно в міських поселеннях. Екологічні проблеми в містах і селах також відрізняються: у сільській місцевості першочерговими проблемами є знищення зелених насаджень, забруднення води, побутові відходи, а в містах першочерговими проблемами є забруднення повітря через транспорт і шкідливе виробництво. При опрацюванні результатів анкетного опитування, ми встановили, що більша зацікавленість екологічними проблемами у сільських школярів. Ми схильні пояснити цей факт щоденними взаємодіями сільських дітей з природою. Натомість у міських школярів обмежене спілкування з нею, що призводить до низької зацікавленості екологічними проблемами.

Відповідно до результатів опитування високий відсоток учителів на уроках географії використовують різні мультимедійні технології, це дає змогу міським учням бути більш обізнаними у теоретичних питаннях охорони природи, що не скажеш про учителів сільської школи, натомість сільські школярі більш досвідчені у практичній діяльності. І аналізуючи останнє запитання, ми можемо з упевненістю стверджувати, що вчителі сільської місцевості практикують позаурочне навчання, зокрема, екскурсії.

І аналізуючи останнє запитання: **Які природоохоронні об'єкти є на території вашого села/міста?** Учні міської школи зазначити, що на території Чернівецької області є, багато парків-скверів, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (Жовтневий парк, парк ім.Т.Г.Шевченка), ботанічні пам'ятки природи. Проте не зазначили жодного відомого природоохоронного об'єкти міста (ландшафтний заказник Цецино, Ботанічний сад ЧНУ, Чернівецький дендрологічний парк). Учні сільської школи зазначили, що на території села є лісництво, на території району знаходиться біосферний заповідник «Долина нарцисів», НПП «Зачарований край», НПП «Синевир». Аналізуючи відповіді на дане запитання, ми можемо з упевненістю стверджувати, що вчителі сільської місцевості практикують позаурочне навчання, зокрема, екскурсії.

Результати анкетування, засвідчують, що сільські школярі у порівнянні з міськими, більше проявляють прагнення до охорони довкілля та володіють навичками раціонального природокористування. Ми схиляємось пояснити цей факт з точки зору особливостей соціалізації школярів. Життя на природі в оточенні лісів, ставків, ландшафтів, а не серед хмарочосів, сприяє розвитку почуття відповідальності за збереження краси довкілля.

Узагальнюючи результати анкетування, доцільним буде звернути увагу на те, що сільські учні, у порівнянні з міськими, мають доволі високий рівень екологічної грамотності, що є підґрунтям для формування екологічної компетентності. Але, учні обох шкіл добре розуміють, що охороняти природу потрібно, бо «якщо не буде природи, не буде і нас».

Отже, екологічна освіта та природоохоронна робота є один із найпотужніших інструментів зміни ставлення людини та суспільства до навколишнього середовища, з руйнівного та споживчого на турботливе та відповідальне [11, с.48].

Висновки до 2-го розділу

Проведене нами анкетування «Порівняльна оцінка якості екологічного виховання та рівня екологічної грамотності учнів міської та сільської місцевості» (на прикладі Лисичівського ЗЗСО I-III ступенів та Чернівецького ліцею № 8 імені Т.Г.Шевченка), засвідчує, доволі значну відмінність рівня екологічного виховання та екологічної грамотності учнів сільської та міської школи.

При опрацюванні результатів анкетування, ми встановили, що сільські школярі у порівнянні з міськими, мають доволі високий рівень екологічної грамотності, вони більше проявляють прагнення до охорони довкілля, зацікавленні у розв'язанні екологічних проблем та володіють навичками раціонального природокористування. Дану відмінність, ми схильні пояснити такими факторами:

- різним рівнем забруднення та різними екологічними проблемами в містах і селах;
- особливістю соціалізації школярів (життя на природі, а не серед хмарочосів, сприяє розвитку почуття відповідальності за збереження краси довкілля);
- різним рівнем викладання екологічних проблем, адже у сільській школі більше уваги приділяється практичним навичкам, натомість міські учні більш обізнані у теоретичних аспектах охорони природи.

Але, слід зауважити, що більшість дітей екологічно орієнтовані, надають великого значення справам щодо охорони навколишнього середовища, а саме залюбки беруть участь в природоохоронній роботі, екологічних акціях, тижнях екології, виставках, проєктах на природоохоронну тематику. Учні обох шкіл добре розуміють, що охороняти природу потрібно, бо «якщо не буде природи, не буде і нас».

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

3.1. Світовий досвід розвитку екологічної освіти

Сьогодні екологічна освіта є однією з найактуальніших проблем у світі. Наша епоха – це період всебічної екологічної освіти, коли основи екологічних знань викладають ще з дитячого віку в усіх країнах, на всіх континентах.

Екологічна освіта є фундаментом людського розвитку [4, с. 145]. Нація матиме майбутнє лише в тому випадку, коли фундамент буде міцним, оскільки саме освіта плекає інтелектуальний та духовний потенціал країни, утверджує нову систему цінностей, відповідає потребам людей щодо змін у світосприйнятті складних процесів зміни довкілля.

Аналіз наукових досліджень дає можливість визначити поняття «екологічна освіта» як сукупність екологічного виховання, навчання й пропаганди, спрямованих на формування в людини екологічних установок і культури, що надає знання про роль людини в природі та заохочує до раціонального використання її ресурсів. Сутність екологічної освіти полягає в безперервному процесі набуття знань, умінь, цінностей та понять про взаємодію людини з навколишнім середовищем, що сприяє прийняттю екологічно відповідальних рішень та засвоєнню правил поведінки в природному середовищі [26, с. 59].

Крім того, у науковій літературі визначено мету екологічної освіти, яка полягає у формуванні:

- нового екологічного мислення, яке сприятиме формуванню етичного ставлення до природи (Л. Б. Лук'янова);
- екологічної культури особистості (І. Д. Зверев);
- екоцентричного типу екологічної свідомості (С. Д. Дерябо, В. А. Ясвін);

- практичного досвіду природокористування та прийняття грамотних рішень, для сталого соціоекологічного розвитку й екологічної безпеки країн світу (І. Г. Павленко);
- громадянина Всесвіту, здатного безпечно та щасливо жити у світі, постійно вдосконалюючи його без шкоди для розвитку життя майбутніх поколінь, підтримуючи співіснування на планеті на основі співпраці з усіма живими істотами та збереження всіх форм життя на землі (Н. В. Гнилуша);
- орієнтації на відповідальне ставлення до природного середовища та виховання екологічно свідомої поведінки [33, с. 18].

Згідно з Концепцією екологічної освіти України, екологічна освіта повинна охоплювати всі верстви населення вікові, професійні або соціальні, і базуватися на принципах системності та безперервності. Вона повинна забезпечувати умови для формування екологічної культури між різними рівнями освіти. Також має орієнтуватися на ідею цілісності природи та міждисциплінарного підходу до формування екологічної думки. Це передбачає логічне об'єднання та поглиблення природних знань, а також взаємозв'язок краєзнавства, національного та глобального мислення, що сприяє глибокому розумінню екологічних проблем на різних рівнях [49].

Вважаємо, що головною мотивацією формування у молодого покоління відповідального ставлення до природного середовища та збереження його цінностей повинна бути екологічна освіта.

У світовій освітній практиці на сьогоднішній день значна увага приділяється екологізації та впровадження ідей сталого розвитку у навчальний процес. Проте, в Україні ідеї Концепції сталого розвитку, що були сформульовані у 1992 році в Ріо-де-Жанейро, не знайшли широкого відображення в освітній діяльності. Це пояснюється недостатньо сформованими соціальними, економічними та екологічними умовами для

виховання гармонійної особистості. Тому екологічна освіта повинна стати пріоритетним напрямом розвитку в Україні.

У більшості країн світу екологічна освіта та виховання здійснюються на міжпредметній основі. У рамках першої міжнародної конференції з екологічної освіти в Тбілісі у 1987 році було визнано, що екологічна освіта не повинна бути обмежена одним предметом або дисципліною. Питання, пов'язані з екологічним вихованням повинні бути включені до навчальних програм усіх дисциплін, для того, щоб забезпечити розуміння гармонії між екологією, економікою та іншими сферами діяльності людини. Ми теж дотримуємось думки, що така модель впровадження екологічної освіти на міжпредметній основі є найбільш перспективною, оскільки екологічний зміст поступово представлений в кожному навчальному предметі та цілісно в спеціальних інтегрованих курсах.

Термін «екологічна освіта» виник у США через швидкий розвиток забруднення довкілля. У зв'язку з цим, інформація про охорону навколишнього середовища включена в усі навчальні курси, що охоплюють предмети природничого й гуманітарного циклу та інтегрована в програму екологічної освіти [15, с. 6–7].

У США практика екологічної освіти складається з двох рівнів – екологічного, що охоплює питання динамічної рівноваги у біосфері та адаптаційні зміни в природі, й природоохоронного, що розв'язує питання раціонального природокористування та наслідків спричинених діяльністю людини на довкілля.

Ще одна особливість екологічної освіти у США – націленість, в першу чергу, на конкретні екологічні проблеми місцевості, де проживають учні, а не на загальні екологічні проблеми. Запроваджуються активні методи навчання – «польові роботи», де учні та студенти працюють із «живим» матеріалом.

У США існує спеціальний центр екологічної та природоохоронної освіти,

який забезпечує отримання знань в галузі охорони природи та ресурсозаощадження для студентів та викладачів, що працює за рахунок державного бюджету та спеціальних фондів.

У Нью-Йорку екологічна освіта для школярів передбачає дослідження та аналіз так званих «зелених карт», на яких умовними позначеннями показані небезпечні для навколишнього середовища об'єкти міста. Під час практичних занять учням показують методику очищення міських стічних вод на штучних озерних екосистемах. Одним із найбільш сприятливих з екологічної точки зору, вважається штат Мен, у якому ще з 80-х рр. ХХ ст. діє безперервна система екологічної освіти. Відділ екологічної освіти уряду займається роз'яснювальною роботою щодо природоохоронного законодавства та етики взаємодії з навколишнім середовищем тощо.

Власне, американська система екологічної освіти швидко і легко адаптується до стрімкого розвитку науково-технічних знань та є портативною за змістом, формою та методами навчання.

Наприкінці 1960-х рр. ХХ ст. екологічна ситуація в деяких регіонах Японії була критичною. Високий ступінь забруднення навколишнього середовища та масштаби знищення природи, робили цю країну одним з лідерів світового забруднення. Однак вже у 1971 році було створено відділ, який займався контролем забруднення довкілля. У сучасній Японії екологія досягла значного прогресу і як науковий напрямок, і як галузь досліджень, і як галузь освіти. За останні 25 років екологічне мислення в цій країні досягло рівня етичного світогляду нації.

В Японії екологічна освіта охоплює всі рівні шкільної освіти: початкову, середню та старшу. Це сприяло високій екологічній культурі, оскільки всі сфери національної професійної підготовки були охоплені екологічними програмами. Від 1997 року чотири міністерства Японії розробили проект зі створення екошкіл, які використовують чисті відновлювані джерела енергії,

такі як сонячні та вітрові. Освіта в екошколах сприяє ефективному вихованню, заснованому на принципах природної доцільності. Навчання відбувається «без стін», з відсутністю суворого розкладу та проведенням уроків за межами навчального закладу. Спеціалізація на природоохоронних питаннях розгалужена, з особливими пріоритетами на регіони, де існують екологічні проблеми [54].

Система вищої освіти підкріплюється обов'язковим стажуванням у відповідних галузях, активно заохочується робота в інших країнах, що дозволяє отримати досвід, включаючи екологічний, корисний з точки зору національних інтересів.

В країнах Західної Європи, екологічне виховання розпочинається з трирічного віку. Європейські країни – Данія та Бельгія – є піонерами формування моделей екологічної освіти та вважаються зразковими для всієї Європи. Мета екологічної освіти в цих країнах спрямована на вирішення таких проблем, як розуміння екологічних особливостей змінюваного навколишнього середовища; формування компетенцій та соціальних навичок, необхідних для ефективної співпраці між різними групами людей, які зацікавлені в розв'язанні екологічних проблем; використання різних природоохоронних і дослідницьких методів і прийомів; викликання у кожної людини бажання засвоїти стандарти особистої відповідальності для забезпечення сталого розвитку всього суспільства та інші.

Аналіз досвіду екологічної освіти та виховання у Німеччині показав, що керівництво та громадськість проявляють значний інтерес до цієї теми. Тому в останні десятиліття екологічна освіта стала пріоритетним напрямком розвитку у цій країні. Головною метою системи екологічної освіти в Німеччині є зміна уявлення та покращення знань молоді про навколишнє природне середовище, формування готовності захищати природу та розвиток екологічно відповідальної поведінки.

У Німеччині екологічна політика ґрунтується на трьох принципах: «завчасної підготовки», тобто запобігання завданню шкоди довкіллю, «встановлення винного», який ґрунтується на визначенні того, хто сплачує вартість збитків, і принцип «співпраці», згідно з яким усі сторони несуть відповідальність за створені екологічні негаразди [17, с.13].

Екологічний процес цієї країни можна розділити на два основних етапи. Перший етап (1960-ті – середина 1980-х років) характеризувався ідеями та ініціативами в галузі екологічної освіти, розвитком теоретичних основ викладання екології, але ще досить сильно відчувається вплив традиційних методів навчання. У цей період вчителі підтримували ідею екологізації навчальних предметів і пропонували різні практико-орієнтовані моделі для широкого використання в школах, проте відмовились від впровадження окремого предмету «Екологія». Другий етап (кінець 1980-х – 2000-х рр.) характеризується розвитком освітньої політики й методики викладання екології заснованої на основі принципів сталого розвитку суспільства. У цей період стали популярними екологічні програми дій, які зосереджені на регіональних особливостях для вирішення місцевих екологічних проблем.

Німеччина має цікавий досвід у створенні великої мережі додаткових навчальних закладів, де учні та студенти можуть вивчати різні аспекти навколишнього природного середовища в цікавій формі. Вони самостійно проводять екологічні дослідження та готують аналітичні матеріали на основі отриманих результатів. Ці матеріали регулярно видаються у вигляді інформаційно-тематичних та дидактичних посібників.

Вивчаючи досвід польської екологічної освіти, підмітили, що вона включає як формальну, так і неформальну освіту. Формальна освіта в основному здійснюється за міждисциплінарною моделлю, спрямовуючи учнів на вирішення екологічних проблем з використанням різних галузей знань і базуючись на інтегрованих методах і формах навчання. Вчені, такі як Р. Кулик,

В. Собчак і К. Херсман, вивчаючи особливості екологічної освіти в різних навчальних закладах Польщі, зауважують, що її головною рисою є наскрізність і наступність на всіх рівнях навчання - дошкільному, початковому та середньому. Школярі беруть участь у практичних заняттях, які впроваджуються найчастіше через різні форми неформальної освіти: шкільні лісництва, екологічні майстерні, гуртки тощо.

У Великій Британії екологічна освіта враховує сучасні світові тенденції розвитку педагогічної науки й практики. Проте, основна увага приділяється нагальним проблемам вищої школи, педагогіки та охорони природи [30, с. 21-23]. Велика Британія належить до країн, які першими стали на шлях промислового розвитку і відчували негативні наслідки індустріалізації та науково-технічної революції. Національно-самобутня система екологічної освіти населення була створена в країні, щоб подолати ці наслідки. Екологічна освіта базується на загальнолюдських цінностях та народних традиціях захисту довкілля, а також на активному поширенні екологічних ідей у суспільстві. Починаючи 1960-х років, екологічна освіта почала поширюватися серед широких верств населення, особливо серед підростаючого покоління. Законотворчий процес, який був активізований у цей період, спрямований на розвиток цієї галузі педагогічної теорії та практики, було прийнято закони та постанови, а також створено національні концепції екологічної освіти [18].

Варто зазначити, що у Великій Британії була створена Рада з питань екологічної освіти, а також започатковано розробку методичних рекомендацій та законодавчої бази для її реалізації. Це відбувається в контексті глобалізації екологічної кризи та пошуку ефективних шляхів її подолання.

Н. Яцишин ідентифікує три взаємопов'язані принципи, що лежать в основі екологічної освіти у Великій Британії: освіта з питань довкілля (знання), освіта для довкілля (цінності, ставлення, поведінка) та освіта в довкіллі й через довкілля (використання природи як засобу навчання) [44, с.216]. Водночас,

значна увага приділяється діяльнісному підходу, який передбачає створення учнями живих куточків, шкільних метеорологічних станцій, участь в озелененні своєї місцевості.

Україна відстає від розвинених країн світу у галузі екологічної освіти, оскільки значна увага приділяється теоретичному аспекту. Однак, ухвалення комплексного Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" дещо змінило ситуацію. Крім того, затвердження Концепції екологічної освіти України разом з планом заходів для її реалізації та проектом Закону України "Про екологічну освіту" призвели до створення багатьох інститутів, кафедр та організацій, що займаються проблемами навколишнього середовища. Так, у 2001 році було засновано перший профільний вищий навчальний заклад – Одеський державний екологічний університет, який є базовим навчальним центром з підготовки кадрів для Міністерства екології та природних ресурсів України.

Екологічна освіта у школах України характеризується низкою проблем:

- відсутність державної програми екологічної освіти, яка б відповідала сучасним вимогам та інтересам учнів і суспільства в цілому; низький рівень підготовки вчителів з екології, який часто не дозволяє їм надати достатньої кількості знань та практичних навичок учням;
- недостатня кількість годин, відведених на вивчення екологічних проблем, та їх нерівномірний розподіл між різними предметами;
- відсутність доступу до сучасного обладнання, лабораторій, які б допомагали проводити практичні заняття та дослідження;
- відсутність мотивації до вивчення екології, яка зазвичай розглядається як другорядний предмет порівняно з математикою, фізикою, хімією тощо;
- неправильне розуміння сутності екологічної освіти як відокремленої дисципліни, а не як інтегрованої складової всього навчального

процесу.

Отже, аналізуючи досвід різних країн світу, вважаємо за доцільним внести деякі корективи у систему української екологічної освіти:

- розглянути можливість інтегрування елементів екологічної освіти в ширший спектр навчальних предметів, включаючи їх не лише в предмети природничо-математичного циклу, а й у предмети суспільно-гуманітарного циклу;
- розробити Державний стандарт екологічної освіти, який передбачає визначення мети та завдань, принципів та змісту, а також коротких методичних рекомендацій щодо вибору тем в залежності від профілю навчального закладу, методів навчання та вікових особливостей учнів, з урахуванням краєзнавчого принципу;
- поетапне реформування системи екологічної освіти та виховання індивіда на наукових і духовних засадах, враховуючи національні традиції світового досвіду;
- розвиток міжнародних зв'язків та співпраці у галузі екологічної освіти і науки, охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів, збереження біосфери і цивілізації.

Таким чином, важливість екологічної освіти в сучасному світі ні в кого не викликає сумнівів, тому вона є одним із пріоритетних напрямів навчання та виховання в багатьох країнах. Це пов'язано з тим, що формування екологічної культури населення та дбайливого ставлення до навколишнього природного середовища є гарантією безпечного майбутнього для всього людства.

3.2. Аналіз навчальної програми з географії на виявлення матеріалу побутового спрямування

У сучасному світі людство прагне досягти все вищих і вищих стандартів життя, нехтуючи споживанням природних ресурсів у своєму комфорті та не замислюючись про наслідки для майбутніх поколінь. Оскільки якість життя людини безпосередньо залежить від середовища, в якому вона живе, важливо змінити її екологічну свідомість у контексті сталого розвитку. Особливо важливо змінити її у школярів, адже майбутнє нашої країни та планети в цілому залежить від їхньої екологічної свідомості. Тому загальноосвітні навчальні заклади повинні не стільки формувати в учнів теоретичні знання з екології, а й виховувати в них культуру взаємовідносин із довкіллям, виробити стійкі екологічні переконання.

Проблему екологічної освіти й культури учнів висвітлено в працях Р. Ф. Галімова, А. Н. Захлібного, І. Д. Зверєвої, Г. М. Каропи, Г. П. Пустовіт, І. Т. Суравегіної, С. В. Шмалей та ін. Так, Н.М. Мамедов розкриває зміст екологічної освіти, С. В. Совгіра [31, с.20] розглядає екологічні знання як невід'ємну частину екологічного світогляду, О. В. Плахотнік досліджує формування змісту екологічної освіти в курсах географії. Дослідження зосереджені на формуванні екологічно доцільної поведінки учнів у побуті, висвітлено у працях Н.А. Пустовіт, О.О. Колонькової, О.Л. Пруцакової та інших.

Шкільна екологічна освіта розуміється як освіта в галузі охорони довкілля та освіта для сталого розвитку. Його вимоги стосуються не лише суспільства загалом, а й кожної соціальної діяльності, життєвого стилю громадян, а щоденне дотримання принципів цього розвитку оцінюється як прояв особистої екологічної культури.

Аналізуючи такі нормативні документи як «Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті», «Концепція екологічної освіти в

Україні», «Концепція неперервної екологічної освіти та виховання в Україні» та інших, переконалися, що екологічна освіта має вагоме значення та стала невід'ємним атрибутом сучасності. Варто зазначити, що на Конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо+20», яка відбулася в Ріо-де-Жанейро у червні 2012 року, Міністр екології та природних ресурсів України, наголосив, що саме процес екологізації освіти в усіх навчальних закладах є найбільш доречним для досягнення цілей сталого розвитку в Україні [4; 41]. Дотримуємось думки, що саме заклади загальної середньої освіти є основною ланкою системи екологічної освіти.

Великим досягненням і водночас проблемою шкільної екологічної освіти є компетентнісний підхід, означений у Національній доктрині розвитку освіти України й у Стратегії освіти для сталого розвитку. Компетентнісний підхід заснований на перемиканні уваги з процесу формування системи знань, умінь і навичок на розвиток здатності застосовувати їх у конкретних екологічних ситуаціях. Це дозволяє учням стати екологічно компетентними особами, здатними здійснювати свідомий вибір у різних сферах життя, які стосуються довкілля та сталого розвитку. Однак, згідно з компетентнісним підходом в шкільній екологічній освіті може виникнути проблема необхідності постійного оновлення змісту навчання та методики викладання, оскільки екологічна ситуація та пріоритети сталого розвитку можуть змінюватись з часом.

Аналіз сучасної освітньої практики показує, що заклади загальної середньої освіти мають труднощі з виконанням суспільного замовлення щодо виховання екологічно свідомих громадян. У шкільній програмі, екологічна проблематика пов'язана насамперед із взаємодією компонентів природного комплексу та вивченням впливу людини на регіональні та глобальні ландшафти. Однак, це здебільшого зводиться до збільшення теоретичної обізнаності школярів екологічними проблемами, без звернення уваги на їх мотивацію, цінності, поведінку та діяльність. Підтверджується основна суперечність шкільної

екологічної освіти: «глобальний» характер екологічних знань в шкільній програмі не відповідає можливостям школярів використовувати ці знання в повсякденній діяльності [23, с.224].

Ми всі знаємо, що людина несе відповідальність лише за те, що може контролювати. Для дітей це в першу чергу – побут, споживання, спосіб життя. Таким чином, досліджуючи шкільну програму з географії, було виявлено, що ані відповідних екологічних тем, ані навчального часу не передбачено для вивчення матеріалу побутового спрямування.

Вважаємо, що це є доволі серйозною проблемою, оскільки багато екологічних проблем, що виникають у повсякденному житті людини, потребують формування особистісних якостей та моделей поведінки, а зміст і час для їх вивчення не передбачені шкільною програмою. Тому виникає певна невідповідність: попри достатньо високий рівень екологічної обізнаності як сільських, так і міських школярів та недотриманням ними правил повсякденної природоохоронної діяльності. Наприклад, при вивченні проблеми забруднення навколишнього середовища, вчителі зазвичай фокусуються на промисловості, транспорті, сільському господарстві, теплоелектростанціях, автомобілях та інших суттєвих джерелах забруднення, не звертаючи належної уваги на щоденну побутову діяльність. Хоча ці відповіді також є правильними, проте вони неповні і не спонукають учнів до відчуття відповідальності за стан довкілля та свій внесок у його збереження чи знищення. Учні не усвідомлюють, що їхні сімейні традиції та побутові звички можуть створювати екологічні проблеми, і не знають, які дрібні екологічні дії в повсякденному житті можуть допомогти покращити стан навколишнього середовища.

У європейських країнах екологічне виховання націлене на формування не лише почуття любові до природи, а й на навчання правильної поведінки в повсякденному житті — правильна з точки зору збереження природних ресурсів: води, повітря, землі, енергії, флори та фауни. Тобто, діти навчаються зменшувати

відходи, використовувати альтернативні джерела енергії, ефективно використовувати воду та інші природні ресурси, та впроваджують ці знання у повсякденному житті. У такий спосіб, європейські діти будуть відповідальними та свідомими громадянами щодо охорони довкілля.

Досвід японських педагогів свідчить про те, що екологічна освіта не обмежується лише теоретичними знаннями, необхідними для розуміння ролі та відповідальності людини за довкілля. Педагоги знаходять багато способів залучення дітей до природи, що стимулює їхній інтерес до неї та сприяє розвитку творчих здібностей. Багато шкіл в Японії мають власні городи, де діти вирощують овочі та фрукти. Це не тільки навчає їх процесу вирощування рослин, але й надає можливість побачити, як природа може бути корисною для людини. У такий спосіб діти також усвідомлюють, як важливо зберігати ґрунт, воду та рослинні види.

Аналізуючи японську навчальну діяльність, вважаємо, що вона є доволі ефективною, оскільки діти спочатку вивчають екологічні проблеми свого найближчого (повсякденного) середовища, а потім переходять до вивчення глобальних екологічних проблем. Також з точки зору охорони навколишнього середовища важливо, що діти на практичному досвіді вивчають вплив на довкілля стадій виробництва, споживання та утилізації продуктів повсякденного вжитку, розуміють необхідність зменшення відходів для досягнення меншого впливу на навколишнє середовище в суспільстві [46].

Натомість українські школярі сприймають проблеми навколишнього середовища як наукові терміни, а не життєві ситуації, які мають для них особисте значення. Школярі мають обмежений вибір дій для виявлення своїх екологічних переконань, які включають прибирання сміття, посадку дерев, створення стінгазет, участь у фестивалях, конкурсах та тижнях екології. Однак ці заходи не є систематичними й не охоплюють всіх школярів. На додаток до того,

перевантаженість уроків географії фактично гальмує розширення екологічної проблематики матеріалами побутового спрямування.

Власне, ситуація, що склалася, в українській системі освіти, дає підстави говорити про те, що зазначені проблеми зумовлені суттєвими вадами шкільної екологічної освіти, оскільки коло проблем, що вивчаються у школі, не відповідають вимогам суспільства щодо освіти сталого розвитку та не відображають реальну екологічну ситуацію нашого часу, задовольняючи лише потребу у «чистому» знанні.

У зв'язку з цим існує нагальна потреба в розробці нового змісту екологічної освіти, який мав би комплексний характер і відповідатиме загальноприйнятим нормам у всьому світі. Це досягнення можливе та відповідатиме вимогам збалансованого розвитку, шляхом поєднання традиційної освіти з розширенням природоохоронної та включенням тематики побутового спрямування. Тому дотримуємось думки, що одним з можливих способів подолання всіх цих розбіжностей та недоліків може бути впровадження у позаурочний навчальний процес спеціальних факультативних курсів, які будуть присвячені місцево-побутовій проблематиці.

На основі виявлених питань розроблені практичні курси факультативів, які мають на меті формування компетентностей, вмінь та моделей екологічно відповідальної поведінки в ситуаціях прямої та опосередкованої взаємодії з природою.

Кожен з курсів мав би розкриватися за таким алгоритмом:

- розкриття сутності та ключових понять проблеми;
- дослідження причин виникнення проблеми, та причетність до неї школярів;
- зв'язок проблеми з іншими екологічними проблемами, зокрема — вплив на навколишнє середовище та здоров'я;
- розгляд економічних наслідків;

- висвітлення правових положень та індустриальних технологій для розв'язання проблеми;
- розгляд можливостей розв'язання проблеми на побутовому рівні та визначення того, як учні можуть приєднатися до вирішення проблеми.

Зокрема, для учнів 5-9 класів були розроблені спеціальні факультативні курси з екології, серед яких «Натисни на сміття!», «Дім, в якому ти живеш» [25]. Факультативний курс "Натисни на сміття!" спрямований на формування у школярів навичок раціонального споживання та управління відходами. У рамках курсу досліджуються такі питання, як сортування сміття у сім'ї та школі, утилізація та переробка відходів, а також можливі наслідки невірної утилізації. Факультативний курс "Дім, в якому ти живеш" спрямований на формування у школярів навичок енергоефективності вдома, школі та збереження водних ресурсів.

Для старшокласників розроблено курс „Енергозбереження”, який має на меті пояснити учням, що тепло, газ, вода та електроенергія є цінними ресурсами, і їх вартість постійно зростає. Тому, щоб заощадити кошти на оплату цих ресурсів вдома та в школі, потрібно розумно їх споживати. Діти також повинні знати, що енергозбереження сприяє зменшенню викидів вуглекислого газу в навколишнє середовище та запобігає зміні клімату на планеті. У даному курсі, учні можуть не тільки аналізувати проблеми, пов'язані з нераціональним споживанням та втратою енергоресурсів, але й пропонувати шляхи їх розв'язання на рівні школи, власної квартири або будинку, тобто в найближчому оточенні. На завершальному етапі курсу, учні мають можливість розробити проектну пропозицію щодо підвищення енергоефективності або покращення теплового комфорту шкільних приміщень [27 с. 128; 29 с. 24].

Для учнів 8-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів пропонується факультативний курс «Екологія у побуті» [28, с. 53]. Для його вивчення, учням запропоновані такі теми:

РОЗДІЛ 1. «Сміття»

Тема 1. «Відходи промислові й побутові. Що таке сміття?» — школярі ознайомлюються з такими поняттями: відходи, промислові відходи, побутові відходи, сміття, а також із законодавчою базою, яка регулює розв'язання проблеми побутового забруднення.

Тема 2. «Як і чому утворюється та з чого складається сміття» — у даній темі учні досліджують причини, що призводять до утворення сміття, зокрема вплив способу життя людей, крім того, вивчають склад сміття.

Тема 3. «Життєвий цикл продуктів» — зосереджується на відходах, які утворюються в процесі виробництва продукту на кожному етапі його життєвого циклу.

Тема 4. «Скільки коштує сміття» — досліджується витрата коштів на вивезення та знешкодження сміття, а також те, як утворюються ці кошти; Крім того, вивчається законодавча база, яка регулює управління відходами в Україні.

Тема 5. «Чи є у сміття майбутнє» — досліджуються різні способи утилізації відходів, включаючи звалища, поховання, спалювання тощо; розглядаються екологічні проблеми, пов'язані з утилізацією відходів, і шляхи їх вирішення. Також для учнів запропонована екскурсія на сміттєспалювальний завод або сміттєпереробне підприємство.

Тема 6. Переробка паперу і текстилю — у цій темі розглядаються технології переробки паперу і текстилю.

Тема 7. Переробка скла. Переробка пластмас, поліетилену — школярі ознайомлюються з економічними й екологічними перевагами переробки скла, а також технологією переробки пластмас та поліетилену.

Тема 8. Переробка брухту кольорових та чорних металів. Переробка автомобілів і зношених шин — в цій темі розглядається економічне й екологічне значення переробки брухту кольорових і чорних металів, а також можливості використання зношених шин у будівництві доріг.

Тема 9. Переробка харчових відходів. Небезпечні відходи — досліджуються способи утилізації харчових відходів; учні ознайомлюються з поняттями про небезпечні відходи та їх негативний вплив на навколишнє середовища та здоров'я людей.

Тема 10. Купувати менше сміття — учні набувають навичок зменшення кількості утворюваного сміття.

Тема 11. Сортувати сміття — діти дізнаються про переваги та досвід сортування сміття в різних країнах світу.

Тема 12. Скоротити витрати паперу — розглядаються способи зменшення витрат паперу та розвитку відповідальності за його використання.

Тема 13. Порожній тарі — нове життя — школярі дізнаються про способи використання порожньої тари та виготовлення з неї корисних речей.

Тема 14. Старим речам — друге життя — учні ознайомлюються зі способами повторного використання речей таких як одяг, взуття, іграшки та інше.

РОЗДІЛ 2. «Енергозбереження»

Тема 15. Що таке енергія? — діти дізнаються що таке «енергія», її види, одиниці вимірювання, джерело енергії для життєдіяльності людини, енергетична цінність різних харчових продуктів.

Тема 16. Де і як виробляють електроенергію — учні отримують знання про електричні явища у природі, ознайомлюються з термінами «електроенергія», «енергетика», порівнюють виробництво і витрати електроенергії в Україні порівняно з іншими країнами світу.

Тема 17. Енергетика і довкілля — школярі дізнаються про основні чинники впливу електроенергетики на навколишнє середовище, такі як забруднення продуктами згорання, теплове забруднення, радіоактивне забруднення, вплив на навколишнє середовище водосховищ (ГЕС) тощо.

Тема 18. Електроприлади й здоров'я — учні розуміють негативний вплив процесу використання електроенергії на довкілля і здоров'я людини.

Тема 19. Розв'язання проблем довкілля — школярі знайомляться з концепцією збалансованого розвитку та визнають, що перехід до збалансованого розвитку є ключем для вирішення енергетичних та екологічних проблем.

Тема 20. Альтернативна енергетика – учні дізнаються про державну програму підтримки розвитку нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії, малої гідроенергетики та теплової енергетики (1997), знайомляться з основними видами нетрадиційної енергетики.

Тема 21. Як можна берегти енергію - учні дізнаються про правила енергозбереження при приготуванні їжі та під час прання, збереження тепла у помешканні, енергозберігаючі освітлювальні прилади та обладнання, також про те, що один зі способів заощадити енергію – розумно користуватися власним і громадським транспортом.

РОЗДІЛ 3. Вода

Тема 22. Вода у природі — учні ознайомлюються з важливістю води для життя на Землі, її складом, структурою, властивостями, а також з тим, що постійний колообіг води в природі гарантує її невичерпність, і що вода може бути носієм інформації.

Тема 23. Питна вода — школярі дізнаються, як вода надходить до їх будинків (через водогони, або з криниць). Програмою передбачена екскурсія на водозабірні та водоочисні станції.

Тема 24. Вода лікує — учні знайомляться з концепцією мінеральних вод (столові, лікувально-столові, лікувальні) та досліджують їх у своєму регіоні.

Тема 25. Вплив людини на джерела води — учні вивчають, як людина втручається у природний обіг води (будівництво ГЕС та штучних водойм, меліорація, забруднення), як утворюються кислотні опади та їх наслідки.

Тема 26. Охорона вод — учні вивчають способи боротьби із забрудненням води. Вони також досліджують стан використання води у своїй родині та складають правила ощадливого використання води у побуті.

Така структура матеріалу факультативних курсів допомагає інтегрувати знання учнів з різних предметів навколо конкретної екологічної проблеми, формувати уявлення про можливості розв'язання проблеми на доступному для учнів рівні, зрозуміти власну роль учнів не лише як споживачів природних ресурсів, але й тих, хто може зменшити або запобігти негативному впливу на довкілля.

Власне, серед глобальних екологічних проблем з якими стикається сучасне суспільство, побутові екологічні проблеми займають особливе місце, оскільки кожна людина безпосередньо сприяє їх появі. Це стає очевидним кожної миті, коли ми використовуємо електроенергію, воду, спричинюємо утворення сміття та стічних вод. Тому звернення до побутових екологічних проблем дозволяє зблизити навчання із реальним життям, пов'язати теоретичні знання з практикою, не потребуючи спеціальних умов або ситуацій. Учні мають можливість безпосередньо, систематично та самостійно брати участь у розв'язанні екологічних проблем, контролюючи свій вибір товарів побутового вжитку та моделей поведінки, пов'язаних із їх використанням, і вдосконалюючи свій спосіб життя на основі відповідної екологічної інформації.

Ми переконані в тому, що саме через сферу побуту і побутової діяльності людини, як і через освіту, здійснюється трансляція норм і цінностей культури. Тому, наявність навчального матеріалу з побутового спрямування в шкільних програмах може стати важливою складовою успішної екологічної освіти, а їхнє включення до навчального плану може допомогти сформувати свідоме ставлення до довкілля серед молодого покоління.

3. 3. Ідея створення есо-school на території України

З кожним роком міжнародна спільнота приділяє все більше уваги захисту навколишнього середовища, забезпеченню сталого розвитку країн і регіонів, захисту інтересів майбутніх поколінь. Попри це, екологічний стан нашої планети щоденно погіршується та свідчить про те, що сучасне суспільство є недостатньо компетентним в екологічних знаннях, уміннях та навичках. Однією з основних причин цього є історичні ціннісні установки, які спонукають до експлуатації ресурсів та деградації природи. Тому екологічні проблеми, з якими стикається людство, не є просто технічними проблемами, що можуть бути вирішені новими технологіями. Це насамперед проблема зміни суспільних відносин і формування якісно нового суспільства, яке вважає збереження природних ресурсів і природи так само важливим, як і захист власного життя. Екологічно-свідоме суспільство має працювати на нових принципах і засадах, де збереження природи є невід'ємною частиною раціональної повсякденної поведінки й стилю життя.

Вирішення даної проблеми потребує в першу чергу, зміни ставлення кожного індивіда до навколишнього природного середовища, яке має формуватися з дитинства. Особливо важливу роль повинна відігравати школа, адже саме в цьому віці формуються основи екологічної культури, екологічного мислення, цілісного світогляду та системи переконань, які впливають на потреби й прагнення людини. У цьому контексті, школа третього тисячоліття повинна стати тим середовищем, де формується особистість, що здатна гармонійно співіснувати з природою та раціонально використовувати її ресурси.

Екологічна драма, що розгортається на наших очах, необхідність охорони навколишнього середовища та збереження природних ресурсів призвела до створення «Eco-school», які відіграють важливу роль у навчанні школярів екологічним питанням. Цей підхід дуже поширений у країнах Європи, Південно-Східної Азії, Америки, Африки та Австралії, де приділяється значна увага проблемам екологічної ситуації та створенням «Eco-school».

«Eco-school» — це міжнародна програма, заснована у 1994 році Фондом екологічної освіти та довкілля (FEE), з метою впровадження принципів сталого розвитку в освітній процес. Програма «Eco-school» була розроблена у відповідь на зростаюче занепокоєння проблемами довкілля та необхідність залучення молоді та дітей до сталого розвитку та захисту навколишнього середовища нашої планети, як це було визначено на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку, також відомому як «Саміт Землі», який відбувся в Ріо-де-Жанейро, 1992 році [55].

Першими країнами, які приєдналися до програми «Eco-school» у 1994 році, були країни Європи: Данія, Німеччина, Греція та Велика Британія. З моменту її створення програма «Eco-school» розширилася на 68 країн світу, що робить її найбільшою освітньою програмою на планеті [51]. У 2003 році «Eco-school» було визнано Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) як приклад ініціативи освіти для сталого розвитку [45].

Основна мета Eco-school полягає у допомозі загальноосвітнім школам впроваджувати поступову програму освіти для сталого розвитку і, таким чином, допомогти учням зробити певний внесок у розв'язання екологічних проблем на місцевому рівні, розвиваючи необхідні знання, навички та мотивацію.

Методологія програми базується на «Семи кроках», які включають:

1. Створення спеціальної екологічної ради;
2. Екологічна експертиза (вивчення екологічної ситуації в школі та громаді);
3. Розробка плану дій (формулювання цілей роботи та конкретних практичних кроків для зменшення шкідливого впливу та покращення навколишнього середовища);
4. Моніторинг та оцінка виконання плану;
5. Включення екологічних питань до шкільних курсів;
6. Інформування та залучення ширшої спільноти;

7. Розробка та прийняття Екологічного кодексу [52].

Ключовими темами, на які спрямована діяльність «Eco-school»: привернення уваги до важливості води та підвищення обізнаності про те, як зменшити об'єми споживання води, мінімізувати відходи (їхнє скорочення, використання вторинної сировини, переробка), енергоефективність, зберегти природу і біорізноманіття. Крім того, програма «Eco-school» значну увагу приділяє формуванню та пропаганді здорового способу життя. Інші важливі питання, які висвітлюються в рамках програми, включають зміну клімату, транспортне навантаження на екосистеми та шумове забруднення [53].

Відповідно до Закону України «Про освіту», указами Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», «Концепції розвитку освіти на період 2015-2025 років», «Концепції середньої загальноосвітньої школи України», Концепції «Нова українська школа», створення сприятливих умов для врахування індивідуальних особливостей учнів, їх орієнтації на здоровий спосіб життя та формування екологічної культури, що відповідає сучасним викликам суспільства, є одним із найважливіших завдань держави у загальноосвітніх закладах.

В Україні існує безліч громадських рухів та організацій, що спрямовані на популяризацію проблем охорони довкілля, також проводяться культурно-освітні заходи, серед школярів. Проте, більшість дітей не заохочена до цього руху. Вважаємо, що проблема забруднення навколишнього середовища стосується кожної людини без винятку, тому їй необхідно приділяти значну увагу в усіх школах України.

На території нашої країни більшість навчальних закладів побудовані за радянськими зразками та є застарілими, вони давно вже потребують реконструкції та модернізації. Тому досліджуючи та вивчаючи закордонний досвід створення та функціонування «Eco-school», ми зробили спробу перейняти деякі прийоми та втілити їх у структуру української школи.

Об'єктом реалізації ідеї «Eco-school» у нашій роботі є Кушницький ліцей Керецьківської сільської ради, Хустського району, Закарпатської області.



Рис.6. Розташування Кушницького ліцею Керецьківської сільської ради

На території громади є багато екологічних проблем, які часто ігноруються, не дивлячись на посилення їхньої дії та актуальності. Такі проблеми включають незаконну вирубку лісів, тотальну “сміттєзацію” краю (на жаль, гірські річки, придорожні ліси являють собою потворну мозаїку стихійних сміттєзвалищ), повну енергетичну залежність, практичне ігнорування потенціалу відновлюваних джерел енергії (малих рік, вітру, біомаси, сонячної енергії) тощо. Відсутність у місцевих жителів знань про принципи збалансованого розвитку, а особливо про їх практичне застосування для поліпшення якості життя, значною мірою сприяє цим проблемам. Власне тому, це й породило необхідність створення "Eco-school" з метою популяризації екологічного способу життя серед молоді, привернення уваги до питань охорони довкілля, підвищення культури ресурсо-та енергозбереження, для підсилення безпечних умов існування та розвитку громади.

Перш за все, пропонуємо зробити деякі зміни в планувальній схемі школи насамперед встановити зону велостоянки та зону для роздільного сортування сміття. На пришкільній території школи, вважаємо за доцільне створити окремі зони: зону природо-дослідження: екотеплицю; сонячне дерево; «Зелений клас» (див.рис.7).

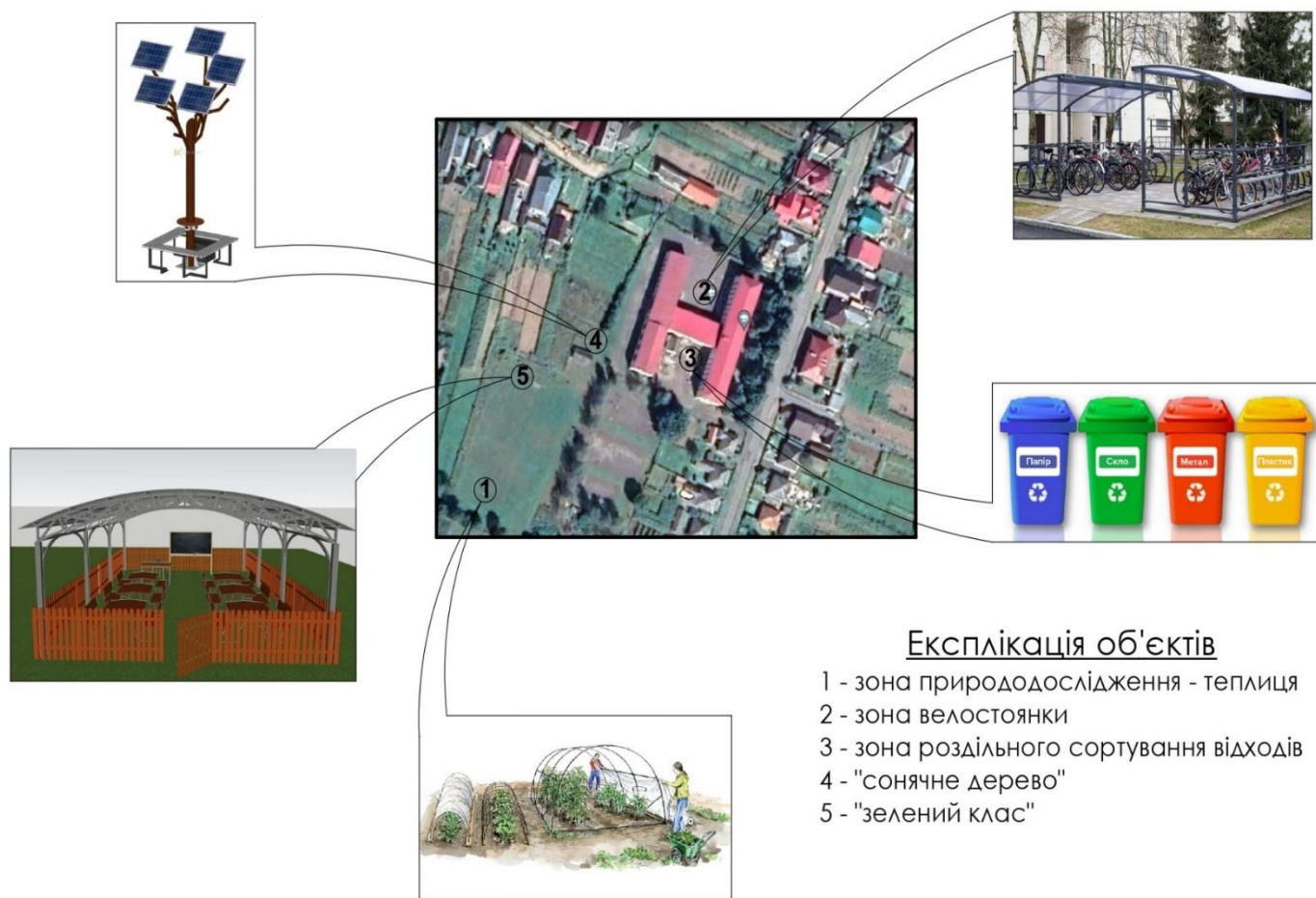


Рис. 7. План реконструкції ліцею

Однією з основних проблем української освіти є недостатня кількість якісних практичних занять, які допомагають учням закріплювати теоретичні знання та використовувати їх у повсякденному житті. Особливо виділяються природничі науки, де спілкування з природою є ключем до справжнього її розуміння. У закордонній практиці все частіше набуває популярності залучення дітей шкільного віку до земельних робіт. З цією метою пропонуємо облаштувати

екотеплицю на території школи, щоб підвищити екологічну свідомість дітей та забезпечити можливість проведення практичних занять та лабораторних робіт. Крім того, учні матимуть можливість вирощувати овочі, а також квіти для озеленення шкільної території та села. Це дозволить школярам отримувати глибокі практичні навички, а вчителям – нові компетенції в проведенні занять. З економічної точки зору, така робота є також корисною, оскільки дозволить забезпечити частину екологічно чистої продукції для шкільної їдальні, а з екологічної – зменшити кількість парникових газів в атмосфері та екологічний слід шляхом використання місцевих продуктів харчування замість імпортованих.

Оскільки програма «Eco-school» популяризує використання екологічних видів транспорту, вважаємо за доцільним біля входу до школи влаштувати *зону велосстоянки* у якості альтернативи автомобільному та громадському транспорту. Ця ініціатива не тільки стимулюватиме учнів та працівників школи до здорового способу життя, але й зменшуватиме забруднення навколишнього середовища через зменшення кількості вихлопних автомобільних газів.

Сьогодні в Україні проблема сміття є однією з найважливіших і найактуальніших проблем забруднення навколишнього середовища. На жаль, не оминула вона і нашу громаду, й стала настільки кричущою, що вислів «по вуха у смітті» чи не найкращим чином відображає масштаб ситуації, яка наростає й продовжує ускладнюватися. На даний час, ми розуміємо, що це проблема не тільки чистоти й порядку, а перш за все – екологічної безпеки.

Одним з ефективних шляхів вирішення даної проблеми є запровадження у навчальних закладах обов'язкової системи сортування сміття. Тому у представленому нами проекті ми розмістили *зону для сортування сміття*. Метою є формування екологічної культури школярів через запровадження системи роздільного сортування відходів у школі, зменшення кількості відходів, зокрема пластику та макулатури. Пропонуємо встановити 4 різнокольорових

роздільних сміттєвих контейнерів (пластик, скло, папір, змішані відходи), поряд з якими також могли б надаватися інструкції по сортуванню відходів.

Для утилізації органічних відходів (відходи зі шкільної їдальні, опалого листя зі шкільного дендропарку) пропонуємо створити компостну яму на шкільній ділянці. Таким чином відбувається утворення органічного добрива для шкільної ділянки. Крім того, вирішується проблема спалювання листя восени.

З одного боку впровадження роздільного сортування сміття саме у школі дасть змогу формувати екологічну свідомість учнів з юних років. З іншого – це забезпечить вітчизняні заводи сировиною для вторинної переробки. Також зменшиться засміченість школи, знизиться забруднення атмосфери шляхом заміни спалювання сухої трави та листя на процес компостування органічних відходів, що до того ж покращить якість ґрунту.

Зараз у нашій країні складна ситуація з енергетикою та енергозбереженням. Тому, ми пропонуємо встановити на території школи *дерево з сонячними панелями*, лавками для відпочинку та зарядними пристроями для гаджетів. Воно матиме форму звичайного дерева, але з металевим стовбуром та гілками, що виставлені під оптимальним кутом для збору енергії від сонця. Акумулятори, які будуть встановлені, зможуть накопичувати достатню кількість електроенергії на декілька днів. Головна мета встановлення дерева – вироблення в учнів розуміння того, що енергія є цінним ресурсом, тому необхідності заощаджувати її для збереження життя на Землі. Вважаємо, що такий винахід приверне увагу школярів до альтернативних джерел енергії та заохочуватиме їх та персонал школи використовувати відновлювані джерела енергії в якості основного та додаткового джерела для щоденної експлуатації.

Уряди багатьох країн світу опікуються, щоб екологічна освіта здійснювалась з відповідним шкільним обладнанням та підтримують введення в користування в школах сонячного дерева. Використання такого обладнання допомагає дітям побачити нові технології, що дозволяють зберігати довкілля

шляхом зменшення негативного впливу людської діяльності на природне середовище [54].

В Японії, наприклад, створюють Eco-school, для того щоб діти на конкретних прикладах вивчали як зменшити вплив на довкілля. З цією метою використовують сонячні батареї, вітряки на даху школи для отримання електроенергії, тобто екологічна освіта виходить за рамки традиційної [47].

Відповідно до вимог програми Нової української школи, частину уроків слід проводити на свіжому повітрі. Ідеальне вирішення цього питання – створення сучасного освітнього екосередовища «Зелений клас», який би забезпечував проведення не лише навчальних занять, але й різноманітних екологічних заходів. Проведення уроків просто неба відіграє важливу роль у формуванні любові до рідної землі, дбайливого ставлення до природи та навколишнього середовища, а також здоров'я учнів. Живе спілкування з природою є необхідним для повноцінного розвитку особистості. Заняття на основі спостережень за природою сприяють накопиченню конкретних природничих знань, які стають основою для розвитку абстрактного мислення, усвідомлення окремих фактів, активізації розумової діяльності, розширення пізнавальних інтересів, а також навчання принципам екологічного виховання школярів.

Власне, такий напрям функціонування школи, на нашу думку, є цікавим, раціональним і цілком можливим у нашій державі. Україна може успішно впровадити таку систему, але для цього необхідні зміни в освітній системі, достатнє фінансування та контроль за ним. Можливо, наша ідея, на перший погляд, здається дороговартісною, але наслідки таких дій можуть поліпшити екологічні умови країни в майбутньому. Екологічне виховання школярів слід починати не в космічних масштабах, а безпосередньо у навчальному закладі. Тільки усвідомлюючи особисті можливості, навчаючись вирішувати найближчі екологічні проблеми, людина зуміє замислитись про долю всесвіту в цілому.

Висновки до 3-го розділу

Світовий досвід розвитку екологічної освіти можна охарактеризувати як процес, що почався більше 50 років тому і триває й донині. Основні напрямки розвитку екологічної освіти включають в себе:

- підвищення рівня свідомості людей щодо екологічної кризи та необхідності захисту природи;
- викладання екологічних наукових дисциплін в школах та вузах;
- розвиток наукових досліджень у галузі екології;
- сприяння створенню більш екологічно чистого виробництва;
- інтеграція екологічної освіти в усі сфери життя.

Необхідно звернути увагу й на те, що екологічна освіта не закінчується за дверима навчального закладу, а має своє продовження в сім'ї, в повсякденному житті кожної людини. Саме тому проблема ознайомлення учнів з проявом екологічних проблем на побутовому рівні, усвідомлення особистої причетності до справи охорони природи є однією із нагальних. Але досліджуючи навчальну програму з географії ми виявили, що ані відповідних екологічних тем, ані навчального часу не передбачено для вивчення матеріалу побутового спрямування. Пом'якшення цієї проблеми ми знайшли у запровадженні факультативних курсів, присвячених місцево-побутовій проблематиці: «Натисни на сміття!», «Дім, в якому ти живеш», «Енергозбереження», «Екологія у побуті» тощо. Наявність навчального матеріалу з побутового спрямування в шкільних програмах може стати важливою складовою успішної екологічної освіти, а їхнє включення до навчального плану може допомогти сформувати свідоме ставлення до довкілля серед молодого покоління.

У закордонній практиці для того щоб діти на конкретних прикладах вивчали як зменшити вплив на довкілля, як використовувати набуті знання у повсякденній діяльності активно запроваджуються Eco-school. Основною метою

програми Eco-school є допомога загальноосвітнім школам впроваджувати поступову програму освіти для сталого розвитку і, таким чином, допомогти учням зробити певний внесок у розв'язання екологічних проблем на місцевому рівні, розвиваючи необхідні знання, навички та мотивацію.

Досліджуючи та вивчаючи закордонний досвід створення та функціонування «Eco-school», ми зробили спробу перейняти деякі прийоми та втілити їх у структуру української школи. Об'єктом реалізації ідеї «Eco-school» в нашій роботі є школа Керецьківської територіальної громади, Хустського району, Закарпатської області – Кушницький ліцей Керецьківської сільської ради. Ми пропонуємо зробити деякі зміни в планувальній схемі школи насамперед встановити зону велостоянки та зону для роздільного сортування сміття. На пришкольній території, вважаємо за доцільне створити окремі зони: зону природодослідження: екотеплицю; сонячне дерево; «Зелений клас».

Eco-school є важливим інструментом формування екологічної свідомості учнів. Учні навчаються приймати відповідальні рішення щодо охорони довкілля та збереження природних ресурсів. Eco-school також сприяє розвитку екологічних навичок, які діти можуть використовувати в повсякденному житті.

ВИСНОВКИ

1. Форма природоохоронної діяльності в Україні сягає глибокої давнини і в основному пов'язана з процесом державотворення. Тому беручи до уваги історичні джерела, можна виділити основні етапи природоохоронної діяльності:

- Етапом зародження і розвитку природоохоронної діяльності на українських землях був *давньоукраїнський період (IX ст. — середина XIV ст.)*. У цей період були прийняті законодавчі акти, які стосувались землі та лісів, зокрема щодо використання та охорони інших природних ресурсів;
- *Литовсько-руський і польський етап розвитку природоохоронної діяльності (XIV – XVIII ст.)*. Протягом цього періоду за порушення встановлених нормативних актів та заподіяння шкоди довкіллю накладалися заходи юридичної відповідальності, зокрема штрафи;
- *Козацько-гетьманський етап (XVI ст. – кінець XVIII ст.)* розвитку природоохоронної діяльності характеризувався приведенням природокористування у відповідність до звичаєвих прав і побутових традицій;
- *Імперський етап зародження природоохоронної діяльності*. На даному етапі питання природоохоронної діяльності виділено в окрему галузь, активно розвивається нормативно-правова база охорони природи, створюються установи лісового та гірничого господарства.
- *Екологічна діяльність 1917-1921 рр.* у цей період відповідно до Універсалів Української Центральної Ради було створено Земельну комісію для управління природними багатствами, а 8 січня 1919 р. був прийнятий Земельний закон УНР.

- *Радянський етап (1917 – 1991 рр.)*. Характеризується збільшенням техногенних навантажень на природу. Передбачено, що у виключне користування державі мають передаватись лише надра, ліси та води загальнодержавного значення, а у користування суспільства — усі малі річки, озера, ліси тощо. У цей період також сформувався і активно розвивався громадський природоохоронний рух.
- *Нинішній етап*. Верховна Рада України прийняла ряд законів, які закріплюють правові основи організації охорони природи та використання природних ресурсів на території нашої держави. Важливою подією став прийнятий 25 червня 1991 року «Закону про охорону навколишнього природного середовища».

2. Формами природоохоронної роботи у другій половині ХХ - початок ХХІ століття були: пізнавальні подорожі, які дають можливість учням на практиці усвідомити необхідність охорони природи рідного краю; природоохоронні гуртки, що у свою чергу поділялися на різні секції: юні садівники, квітникарі, овочівники, шовкопряди, секції юних бджолярів тощо. Ефективною формою природоохоронної роботи була система виробничих бригад, які мали на меті виконання повного циклу сільськогосподарських робіт на різних ділянках колгоспного чи радгоспного виробництва. Власне, у цей період, природоохоронна діяльність все ще розвивається переважно в контексті громадських робіт та сільськогосподарської діяльності.

3. Найефективнішою формою природоохоронної роботи школярів у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття було визнано діяльність учнівських лісництв. Природоохоронна робота лісництв була багатогранною: насадження лісу, догляд за лісовими культурами, посадка саджанців, охорона лісів від браконьєрства та пожеж, охорона пам'яток природи, збір насіння з дерев і кущів, заготівля грибів, ягід, лікарських рослин, охорона тварин і рослин. Вся ця робота дозволяла учням побачити екологічні проблеми і шляхи їх вирішення на власні

очі та глибоко усвідомлювати, що людина є невід'ємною частиною природи. Шкільне лісництво – потужна сила у вихованні справжніх природолюбів і дбайливих господарів лісу, це осередок, де школярі вчать пізнавати навколишній світ, де виховується любов до природи та Батьківщини.

4. За допомогою методу анкетування нами було досліджено рівень екологічної грамотності учнів сільської і міської школи (на прикладі Лисичівського ЗЗСО I-III ступенів Хустського району Закарпатської області та Чернівецького ліцею № 8 імені Т.Г. Шевченка). Хочеться відмітити доволі значну відмінність між сільськими та міськими респондентами. Насамперед, ця відмінність полягає у тому, що сільські учні більше проявляють прагнення до охорони довкілля та володіють навичками раціонального природокористування, вони більш досвідчені у практичній діяльності, що не скажеш про міських учнів, які більш обізнані у теоретичних питаннях охорони природи.

5. Екологічна освіта є однією з найактуальніших проблем сьогодення. У багатьох державах світу екологічна освіта здійснюється на міжпредметній основі, оскільки екологічний зміст поступово представлений в кожному навчальному предметі та цілісно в спеціальних інтегрованих курсах. Характерною рисою американської екологічної освіти є те, що вона в першу чергу зосереджується на конкретних екологічних проблемах у районах, де живуть діти, а не на загальних екологічних проблемах. У Нью-Йорку екологічна освіта для школярів передбачає вивчення та аналіз так званих «зелених карт», на яких екологічно шкідливі об'єкти міста зображені традиційними символами. У Німеччині є цікавий досвід створення великої мережі додаткових навчальних закладів, де учні можуть у цікавій формі вивчати різні аспекти навколишнього природного середовища. Вони самостійно проводять екологічні дослідження та готують аналітичні матеріали за отриманими результатами. Вивчаючи польський досвід екологічної освіти, зазначимо, що вона включає як формальну, так і неформальну освіту. Школярі беруть участь у практичних заняттях, які часто реалізуються через різні

форми неформальної освіти: шкільні лісництва, екологічні майстерні, гуртки тощо. В Японії екологічна освіта охоплює всі рівні шкільної освіти. Також країна розробила проект зі створення екошколи, які використовують чисті відновлювані джерела енергії, такі як сонячні та вітрові. На тлі даних країн, українська система екологічної освіти істотно відстає, оскільки значний акцент робиться на теоретичних питаннях.

6. Серед глобальних екологічних проблем не менш важливими є побутові екологічні проблеми з якими ми стикаємось щодня. Проте, досліджуючи навчальну програму з географії на матеріал побутового спрямування, ми виявили що даній тематиці не присвяченої жодної теми. Тому альтернативою, на нашу думку, є запровадження факультативних курсів, які будуть присвячені місцево-побутовій проблематиці. Зокрема, вже розроблені такі курси для учнів 5-9 класів серед яких «Натисни на сміття!», «Дім, в якому ти живеш», а для старшокласників – курс «Енергозбереження». Саме включення факультативних курсів до навчального плану може допомогти сформувати свідоме ставлення до довкілля серед молодого покоління.

7. «Eco-school» — це міжнародна програма, заснована у 1994 році Фондом екологічної освіти та довкілля (FEE), з метою впровадження принципів сталого розвитку в освітній процес. Основна мета Eco-school полягає у допомозі загальноосвітнім школам впроваджувати поступову програму освіти для сталого розвитку і, таким чином, допомогти учням зробити певний внесок у розв'язання екологічних проблем на місцевому рівні, розвиваючи необхідні знання, навички та мотивацію. Ключовими темами, на які спрямована діяльність «Eco-school»: привернення уваги до важливості води та підвищення обізнаності про те, як зменшити об'єми споживання води, мінімізувати відходи, енергоефективність, зберегти природу і біорізноманіття. Значну увагу школа приділяє пропаганді здорового способу життя. Саме Eco-school є важливим інструментом формування

екологічної свідомості учнів, оскільки вони на власному досвіді навчаються приймати відповідальні рішення щодо охорони довкілля.

8. Об'єктом реалізації ідеї «Eco-school» в нашій роботі є школа Керецьківської територіальної громади, Хустського району, Закарпатської області – Кушницький ліцей Керецьківської сільської ради. Наш проект полягає у зміні планувальної схеми школи, насамперед, пропонуємо встановити зону велостоянки та зону для роздільного сортування сміття. На пришкольній території, вважаємо за доцільне створити окремі зони: зону природодослідження: екотеплицю; сонячне дерево; «Зелений клас».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрейцев В. І. Екологічне законодавство України: в 4 кн. Кн. 1. Київ: Слово, 2007. 870 с.
2. Бандура Р.Р., Лебенюк Н.С. Шкільне лісництво. *Радянська школа*. 1971. № 5. С. 40–45.
3. Бойко М.Ф. Звітуємо з'їздові. *Радянська школа*. 1968. № 6. С. 29 – 35.
4. Бондар О.І., Грінь Д.С. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях: наук.-метод. посіб. для вчителів. Херсон, 2015. 228 с.
5. Вакулюк П.Г. Природоохоронна робота в шкільних лісництвах. *Радянська школа*. 1981. №11. С. 67 – 69.
6. Гетьман А. П. Методологічні засади становлення правових основ охорони довкілля. *Право України*. 2011. № 2. С. 11–19.
7. Грищенко Ю.М. Основи заповідної справи: навчал. посібник для студентів спеціальності «Екологія та охорона навколишнього середовища», Рівне: Вид-во РДТУ, 2000. 234 с.
8. Грозовський І. М. Охорона природи в Запорозькій Січі. *Право України*. 1997. № 12. С. 103–105.
9. Гродзинський М.Д., Стеценко М.П. Заповідна справа в Україні: навч. посіб. – К.: Географіка, 2003. 306 с.
10. Діденко Т. І. Становлення та розвиток екологічного законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Запоріжжя, 2011. 20 с.
11. Добинда І.П., Денчиля Г.М. Оцінка екологічної грамотності учнів сільських та міських шкіл та роль географії у її формуванні. *Інноваційна педагогіка* № 47. 2022. 48 с.
12. Кобецька Н. Р. Екологічне право України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 352 с.
13. Ковальчук А. А. Заповідна справа: науково-довідкове видання. Ужгород: «Ліра», 2002. 312 с.

14. Ковпак Л. В. Природоохоронна політика в Україні (1991 – 2015 роки). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 199 с.
15. Костицька І. Екологічна освіта в розвинутих країнах світу. *Рідна школа*. 1996. № 2 (795). С. 6-7.
16. Логвиненко О. І. Лісоохоронна справа в Україні: історико-правовий аспект (IX ст. – 1990 р.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. 19 с.
17. Ломакович В.Я. Екологічна освіта учнів навчальних закладів середнього ступеня в Німеччині: дис. ... кан. пед. наук 13.00.01. К., 2004. 23 с.
18. Марченко Г.В. Розвиток екологічної освіти в середніх школах Великої Британії у другій половині ХХ століття: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. К., 2004. 23 с.
19. Мехеда А. М. Природоохоронний рух учнівської молоді в школах України у другій половині 40-60-х роках ХХ століття. *Наукові записки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, Сер. Педагогічні науки*. 2010. Вип.88. С. 152-155.
20. Патlachук О. В. Доктрини природоохоронного права: історико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Івано-Франківськ, 2017. 20 с.
21. Печуляк В. П. Розвиток правового регулювання відносин у сфері лісового господарства України в період з 1917 по 1991 рр. *Юридичний вісник*. 2012. № 1 (22). С. 27–33.
22. Полянський В.К. Формування навичок природоохоронної роботи. *Радянська школа*. 1976. №5. С. 68-70.
23. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Географія 5-11 класи. К.: Шкільний світ. 2001. 224 с.
24. Пруцакова О. Л. Дім, в якому ти живеш: метод. посіб. для вчителів. К.: Б.в. 2006. 28 с.
25. Пруцакова О.Л. Дім, в якому ти живеш: навч. посіб. для учнів 8-9 класів. К.: «СЕЕМ», 2006. 56 с.

26. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: монографія. К. – Л.: Альма-матер. 2004. 540 с.
27. Пустовіт Н.А. Енергозбереження: метод. посіб. для вчителів. К.: Вид-во ТОВ "Джерела знань". 2006. 24 с.
28. Пустовіт Н.А., Колонькова О.О., Пруцакова О.Л.: наук.-метод.посіб. «Формування екологічно доцільної поведінки у школярів». 2014. 53 с.
29. Сафіуліна К.Р. Про енергопостачання та енергозбереження для майбутнього споживача: посібник для вчителя до факультативного курсу для учнів 6-8 класів. К.: Видавництво ТОВ «Поліграф плюс». 2010. 128 с.
30. Сбруєва А. А. Тенденції реформування середньої освіти розвинених англomовних країн в контексті глобалізації (90-ті рр. ХХ–початок ХХІ ст.): монографія. Суми: ВАТ «Сумська обласна друкарня», Видавництво «Козацький вал», 2004. 500 с.
31. Совгіра С. В. Підготовка майбутнього вчителя до екологічного виховання старшокласників (на краєзнавчому матеріалі): дис. ... канд. пед. наук за спец.: 13.00.04/ «Теорія і методика професійної освіти». К., 1999. 20 с.
32. Скуратівський В. Т. На крилах храму: Екологічні уявлення українського народу. Київ, 1998. 120 с.
33. Сорочинська О. А. Підготовка майбутнього вчителя біології до позакласної еколого-натуралістичної роботи з учнями основної школи: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2017. 305 с.
34. Столбін О.П. Шкільні лісництва Сумщини. *Радянська школа*. 1970. № 3. С. 82-86.
35. Тішкова Н. Л. Державне управління охороною навколишнього середовища за часів Київської Русі. *Гуманітарний та інноваційний ракурс професійної майстерності*: зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук. - практ. конф., 27 жовт. 2016 р. Одеса: Фенікс, 2016. С. 130–131.

36. Усаченко Л. М., Тимцуник В. І. Історія державного управління в Україні: навч. посіб. Київ: НВП «Інтерсервіс», 2013. 292 с.
37. Харарі Ю. Н. Homo Deus. За лаштунками майбутнього/ пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ: Форс Україна, 2018. 512 с.
38. Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. Вид. 2-ге, виправ. Харків, 2018. 543 с.
39. Шарко В. В. Педагогічні засади природоохоронної діяльності учнів загальноосвітніх шкіл в Австралії: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Тернопіль, 2012. 20 с.
40. Шемшученко Ю. С. Актуальні проблеми кодифікації національного та міжнародного екологічного права. *Право України*. 2011. № 2. С. 4–10.
41. Шуміла О.М. Екологічна етика: навч. посіб. Харків: Право, 2015. 304 с.
42. Щербатюк В.М. Історія держави і права України: курс лекцій/ за ред. В. М. Щербатюка. Київ: Фенікс, 2018. 496 с.
43. Якубовський В. А. Організатор позакласної та позашкільної виховної роботи. К.: Рад. школа, 1976. 160 с.
44. Яцишин Н. П. Професійно – педагогічна підготовка вчителів у Великій Британії (90-і роки XX століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Луцьк, 1998. 216 с.
45. FEE – UNEP Memorandum of Understanding (2003).
46. Michael O. Martin, Ina V.S. Mullis, Pierre Foy, and Gabrielle M. Stanco (2012). TIMSS 2011 international results in science. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.
47. Report of the First Phase Strategic Research. Environmental Education Project. Institute for Global Environmental Strategies, Japan, March 2001.

Web-сторінки в INTERNET :

48. Положення про учнівське лісництво загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів: веб – сайт

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0257-96>

49. Про концепцію екологічної освіти в Україні: веб – сайт

URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=01E1O32CC0>

50. Сторінка Довжанського лісопромислового господарства: веб – сайт

URL: <https://dovgelis.org.ua/naprjami/shkilni-lisnictva.html>

51. Eco-Schools. (2014). About Eco-Schools: Retrieved from URL:

<http://www.ecoschools.global/howdoes-it-work>

52. Eco-schools. Keep Britain Tidy (2019): Retrieved from URL: [https://www.eco-](https://www.eco-schools.org.uk)

[schools.org.uk](https://www.eco-schools.org.uk)

53. Eco-Schools Themes: Retrieved from URL:

<https://www.ecoschools.global/themes/>

54. Significance and the current state of environmental education / Ministry of Education, Culture, Sports, Science and Technology, Japan. – Mode of access: URL:

http://www.mext.go.jp/b_menu/hakusho/html/hpba200501/002/001/0501.htm

55. United Nations Conference on Environment and Development. Agenda 21. (1992).

Rio de Janeiro, Brazil: United Nations Sustainable Development. Retrieved from URL:

<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>

56. 学習指導要領における「環境教育」に関わる主な内容の比較 / Ministry of

Education, Culture, Sports, Science and Technology, Japan. – Mode of access:

URL: http://www.mext.go.jp/a_menu/shotou/kankyoku/index.htm

Додатки

Додаток А

**Тези статті наукової конференції Чернівецького національного
університету, що відбулася 19-20 квітня 2022 року***Денчиля Ганна**Науковий керівник – к.г.н., асист. Добинда І.П.***Природоохоронна робота як важлива складова виховання в учнів цілісного
ставлення до природи**

Питання екологічного виховання та природоохоронної роботи завжди були актуальними і не втрачають її сьогодні. Вони розглядаються як важливий засіб виховання гармонійного розвитку системи «людина – суспільство – природа».

Забруднення довкілля, глобальне потепління, необхідність зниження антропогенного тиску на навколишнє середовище і, зрештою, планетарна прогресивна екологічна криза, яка нависла над людством, торкнулися майже кожного куточка нашої планети й дедалі частіше виносяться на порядок денний для обговорення. Одним зі шляхів врегулювання цих проблем є природоохоронна робота, як необхідний фактор виживання людського роду в умовах екологічної кризи.

Природоохоронній роботі належить неабияке значення у розв'язанні таких проблем, як збереження довкілля, раціональне використання природних ресурсів, взаємозв'язок людини й природи. Це те без чого неможливо поліпшити стан навколишнього середовища. Тільки тоді, коли є активне залучення учнівської молоді до участі у природоохоронній діяльності, можливе досягнення високої ефективності (Совгіра, 2007).

Власне, природоохоронна робота повинна здійснюватись та мати практичне застосування у загальноосвітніх навчальних закладах на всіх етапах організації навчально-виховного процесу. Адже тільки в процесі практичної діяльності, зокрема, садінні дерев, охороні тварин, боротьбі із забрудненням

географічної оболонки, можна виробити необхідні навички та відповідальне ставлення до охорони природи.

Вагоме значення мають такі види природоохоронної, агітаційної, пропагандистської та практичної діяльності: екологічні акції, марафони, тижні екології, виховні заходи на еколого-природоохоронну тематику, моніторинг довкілля. Велика можливість розвивати естетичне ставлення до природи в процесі природоохоронної роботи притаманна гурткам. Але все ж, найефективнішою формою організації природоохоронної діяльності учнів є дослідницька робота під час екскурсій чи експедицій, завдяки якій учні розширюють свій світогляд, опановують методи вивчення природи, накопичують певний досвід (Магрламова, 2011).

Під час проведення різноманітних видів природоохоронної роботи у школі учнів можна сформувати такі уміння і навички: оцінювати стан довкілля на регіональному, локальному та глобальному рівнях; охороняти навколишнє середовище від забруднень; популяризувати сучасні екологічні та природоохоронні проблеми (Половинко, 2004).

Ми вважаємо, що загальноосвітні навчальні заклади повинні здійснювати екологічне просвітництво не лише у період навчального року, а й під час літніх канікул, організовувати, наприклад, різні екскурсії чи експедиції, тематичні вечори тощо. Це ще більше дозволить мотивувати та зацікавлювати дітей дбати про природу.

Екологічне виховання неможливе без розуміння процесів, які відбуваються у природі, уміння робити висновки про довкілля, розвивати способи розумної взаємодії з природою. Учні, оцінюючи стан навколишнього середовища своєї місцевості, не залишаються байдужими, вони проявляють рішучість і бажання діяти, щоб зберегти його чистоту.

Природоохоронна робота займає одне з провідних місць у виконанні завдань екологічного виховання, дає чудову можливість поширювати екологічні знання

та концепції, виховує у молодого покоління любов не лише до природи, але і Батьківщини, відповідальність за свої дії, бережне ставлення до природи та примноження її багатств. А безпосередня участь у різноманітних видах природоохоронної діяльності є ключем до успіху у розв'язанні зароджених проблем й запорукою того, що учні поводитимуться так, щоб не завдавати шкоди природі.

Список літератури

1. Магрламова, К. Г. (2011). Виховання в учнів ціннісного ставлення до природи як складової природоохоронної роботи в основній школі (Doctoral dissertation, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини).
2. Половинко, Г. (2004). Шляхи підвищення ефективності екологічного виховання школярів. Краєзнавство. Географія. Туризм, 16, 4-5.
3. Совгіра, С. В. (2007). Методика навчання екології.

Додаток Б

**Зміст збірника наукової конференції Чернівецького національного
університету, що відбулася 19-20 квітня 2022 року**

<i>Денчиля Ганна. Природоохоронна робота як важлива складова виховання в учнів цілісного ставлення до природи</i>	53
<i>Джура Марія. Екскурсійні тури в Європу: пропозиції туристичних операторів на українському туристичному ринку</i>	55
<i>Досінчук Богдана. Територіальна структура рекреаційної сфери Дністровського району</i>	57
<i>Дудка Дмитро. Гірськолижний туризм Карпатського регіону</i>	59
<i>Жилко Наталія. Антропогенна трансформація басейну р. Гуків</i>	61
<i>Зарішняк Наталія. Географічні особливості функціонування публічних просторів міста Чернівці</i>	63
<i>Ізбіш Тетяна. Роль краєзнавства у вивченні географії</i>	65
<i>Ізраїлик Андрій. Специфіка та конкурентні переваги ринку туристичних послуг України</i>	67
<i>Люк Денис. Суспільно-географічний аналіз освітнього комплексу Косівської міської територіальної громади...</i>	69
<i>Клепиковський Дмитро. Аналіз Чернівецької районної системи розселення в умовах нового адміністративно-територіального устрою</i>	71
<i>Коцюбан Ангеліна. Розподіл показників твердості та рН заплавно-руслового комплексу середньої течії р. Гуків</i>	73
<i>Куделько Софія. Система управління персоналом на туристичному підприємстві Join Up</i>	75

Додаток В**Тези статті наукової конференції Чернівецького національного університету, що відбулася 25-27 квітня 2023 року***Денчиля Ганна**Науковий керівник – к.з.н., асист. Добинда І.П.***Екологічна свідомість учнів і роль екошкіл в її формуванні**

Втручаючись у закони природи та порушуючи їх, людина повністю зуміла змінити глобальну екосистему. Однак ми добре знаємо, що сила будь-якого закону полягає в тому, що ніхто не може порушувати його безкарно, і щоденно відчуваємо на собі помсту природи. Природа дає нам вдосталь сигналів, проте багато людей живуть у «своєму» світі, ігноруючи важливі виклики сьогодення. Безперечно, було і є чимало питань, які хвилюють нас більше, ніж стан навколишнього середовища: повномасштабна війна, низький рівень життя, пандемія коронавірусу Covid-19 тощо. Проте зосереджуватись на цих проблемах не означає ігнорувати інші. Залишати поза увагою екологічну ситуацію занадто небезпечно, оскільки ми та наші майбутні покоління можемо зіткнутися з проблемою виживання через безвідповідальне та необачне використання природних ресурсів.

Однією із актуальних вимог сучасності є підвищення екологічної грамотності учнів та забезпечення узгодженості взаємовідносин суспільства і природи у контексті раціонального природокористування, яке можна досягти за умови набуття учнями екологічної культури та екологічної компетентності. Школярі є важливими агентами змін, які здатні примножувати знання, необхідні навички для перелому поточного стану погіршення навколишнього середовища. Велику роль у розвитку екологічної компетентності учнів відіграє школа, адже саме в цьому віці формуються основи екологічної культури, екологічного

мислення, цілісного світогляду та системи переконань, що здійснюють вплив на потреби й прагнення людини.

Однак варто звернути увагу на те, що система екологічної освіти в Україні за рівнем освітянського менеджменту й управління ще не відповідає сучасним вимогам. Існує певний дисбаланс між високим рівнем екологічної обізнаності учнів та недотриманням ними правил повсякденної природоохоронної діяльності. Більшість учнів не усвідомлюють, що вони є основним джерелом забруднення навколишнього середовища, тому перекладають свою відповідальність за стан довкілля частіше всього на державу, промисловість, транспорт тощо. Причиною такої ситуації є те, що коло проблем, які вивчають у школі, суперечить суспільним запитам освіти сталого розвитку та реаліям екологічної ситуації сьогодення, задовольняючи лише потребу у «чистому» знанні [2]. Аналіз шкільної програми з географії дає підстави нам говорити про загальнонауковий характер екологічних знань. Вони стосуються глобальних і регіональних екологічних проблем та взаємозв'язків. Водночас помітно бракує матеріалів, присвячених питанням довкілля на побутовому рівні та у повсякденній діяльності. Як наслідок, в учнів не сформована думка про власну причетність до забруднення та збереження природи, що заважає їм формувати екологічну компетентність [3].

На противагу стандартній програмі освіти, дедалі більшою популярністю користуються програми екошкіл. Сьогодні це найбільша міжнародна програма акредитації та освіти для сталого розвитку (ESD) у світі, зосереджена на активному навчанні через практичні дії. Основна мета екошкіл полягає в тому, щоб допомогти школам запровадити поступову програму освіти для сталого розвитку і в такий спосіб допомогти учням розвинути знання, навички та мотивацію, необхідні для розв'язання екологічних проблем на місцевому рівні. Модель екошколи дозволяє учням брати участь у формуванні свого майбутнього,

не почуватися стриманими з боку суспільства, де відданість порятунку планети вважається «числою проблемою» [4].

Формування екологічної компетентності школярів – це крок у формуванні майбутньої еліти України, адже від екологічної культури та свідомості майбутніх поколінь залежатиме майбутнє України та всієї планети.

Список літератури

1. Кисельов М. М., Толстоухов А. В. Світогляд екологічний: Екологічна енциклопедія: У 3 т. К.: ТОВ „Центр екологічної освіти та інформації”, 2008. Т. 3: О-Я. С. 229.
2. Локшина О., Пустовіт Н. Сучасні тенденції екологічної освіти. Шлях освіти. 1999. № 2.
3. Освіта для збалансованого розвитку: досвід українських освітян. Бібліотека БЕЛ. Серія «Екологічна освіта та виховання». 2007. № 1.
4. Eco-Schools. About Eco-Schools. Retrieved from. URL:
<http://www.ecoschools.global/howdoes-it-work>

**Зміст збірника наукової конференції Чернівецького національного
університету, що відбулася 25-27 квітня 2023 року**

<i>Герасимчук Аліна</i> Застосування краєзнавчого принципу на уроках географії та позакласній роботі	35
<i>Гладиш Анастасія</i> Європейський досвід організації медичного туризму (на прикладі Німеччини та Чехії)	37
<i>Гнатчук Сергій</i> Геодезичні роботи при вертикальному плануванні міських територій.	39
<i>Григораши Іванна</i> Використання даних OSM при створенні загально- географічної моделі території (на прикладі Пасічнянської сільської ТГ).	41
<i>Григорійчук Віталій</i> Особливості роботи водозаборів Чернівецької області	43
<i>Гуцул Сусанна</i> Аналіз планових деформацій русла р. Прут за період з середини XIX до початку XXI ст. на території Чернівецької області.	45
<i>Денчиля Ганна</i> Екологічна свідомість учнів і роль екошкіл у її формуванні	47
<i>Джаман Максим</i> До питання про вибір складових просторово-часового аналізу території	49
<i>Динту Анна-Марія</i> Становлення та розвиток краєзнавства в Україні	51
<i>Досінчук Богдана</i> Розвиток і просторова організація рекреаційної сфери Дністровського району	53
<i>Дрончук Олександра</i> Правові аспекти використання БПЛА в умовах війни	55
<i>Жилко Наталія</i> Пооб'єктна оцінка антропогенного навантаження (на прикладі басейну річки Гуків)	57
<i>Ігонькін Дмитро</i> Застосування комп'ютерних технологій у вивченні порядкової структури річкових систем	59
<i>Калінін Матвій</i> Застосування застарілих активів для створення концептуальних закладів харчування та розміщення (на основі зарубіжного досвіду)	61
<i>Карча Тетяна</i> Міський (урбан) туризм	63

Публікація у журналі «Інноваційна педагогіка» (категорії «Б»)

Добинда І.П., канд.геогр.наук,асистент кафедри
фізичної географії, геоморфології та палеогеографії
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Денчиля Г., студентка IV курсу географічного факультету
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ СІЛЬСЬКИХ ТА МІСЬКИХ
ШКІЛ ТА РОЛЬ ГЕОГРАФІЇ У ЇЇ ФОРМУВАННІ
ASSESSMENT OF ECOLOGICAL AWARENESS OF STUDENTS IN RURAL
AND URBAN SCHOOLS AND THE ROLE OF GEOGRAPHY IN ITS
FORMATION

Екологічна ситуація в усьому світі, як і в Україні продовжує погіршуватися. Відбувається різносторонній і глибокий вплив суспільства на навколишнє середовище. Наслідками цього є посилення парникового ефекту, частіші кислотні дощі, руйнування озонового шару, забруднення гідросфери, знищення ґрунтового покриву, втрата біорізноманіття тощо. Майбутнє природи та наших поколінь залежить від того наскільки суспільство усвідомлює необхідність бережного ставлення до природи як національного багатства та чи вмітимуть люди передбачати наслідки своєї поведінки. Саме це є причиною того, що все більшого значення набуває екологічна освіта та екологічне виховання.

У статті розглядається оцінка рівня екологічної освіти і екологічного виховання учнів сільської і міської школи. Для опитування ми обрали учнів старшого шкільного віку (7-11 класи), яким вже відомі знання про природний комплекс, оболонки Землі (літосфера, атмосфера, гідросфера, біосфера) та вплив людини на природу. Оскільки природоохоронна освіта є невід'ємною складовою

навчально-виховного процесу кожного загальноосвітнього закладу, то ми з'ясували роль шкільної географії у екологічній освіті та екологічному вихованні. Також вказали на вплив місцевості проживання на формування екологічної грамотності школярів. Проведено анкетування учнів міської та сільської місцевості, щоб визначити рівень екологічних знань. Здійснено аналіз їхніх відповідей, на основі яких зроблено висновок про те, що сільські школярі у порівнянні з міськими, мають доволі високий рівень екологічної грамотності, вони більше проявляють прагнення до охорони довкілля, зацікавленні у розв'язанні екологічних проблем та володіють навичками раціонального природокористування. Вважаємо, що на це впливає безпосередній контакт з природою жителів сільських територій. Проте, все ж таки, зазначимо, що школярі розуміють безпосередню залежність людини від стану навколишнього середовища та їх цікавить доля природи. Також звертаємо увагу на те, що вчителі не приділяють достатньої уваги екологічному вихованню, на що і вказують при анкетуванні учні, але ж саме від майстерності вчителя і залежить зацікавленість школярів.

Ключові слова: екологія, охорона природи, екологічне виховання, екологічна грамотність, екологічна освіта.

The ecological situation in the whole world, as well as in Ukraine, continues to deteriorate. There is a versatile and profound impact of society on the environment. The consequence of this is an increase in the greenhouse effect, more frequent acid rains, ozone depletion, hydrosphere pollution, destruction of soil cover, loss of biodiversity, etc. The future of nature and our generations depends on the extent to which society is aware of the need to care for nature as a national treasure and whether people will be able to anticipate the consequences of their behavior. This is the reason why ecological education and ecological upbringing are becoming increasingly important. The article discusses the assessment of the level of ecological education and upbringing of students in rural and urban schools. For the survey, we selected students of senior school age

(grades 7-11), who already know the knowledge about the natural complex, the Earth's envelopes (lithosphere, atmosphere, hydrosphere, biosphere) and the human impact on nature. Since ecological education is an integral part of the educational process of each general educational institution, we have found out the role of school geography in ecological education and ecological upbringing. Also noted the influence of the place of residence on the formation of ecological awareness of schoolchildren.

A survey was conducted among students in urban and rural areas to determine the level of ecological knowledge. An analysis of their answers was carried out, on the basis of which it was concluded that rural schoolchildren, compared with urban ones, have a fairly high level of ecological awareness, they show a greater desire for environmental protection, are interested in solving ecological problems and have the skills of rational nature management. We believe that this is influenced by direct contact with the nature of the inhabitants of rural areas. However, it should be noted that students understand the direct dependence of man on the state of the environment and are interested in the fate of nature. We also draw attention to the fact that teachers do not pay enough attention to environmental education, as indicated by students in the survey, but it is the skill of the teacher and depends on the interest of students.

Key words: ecology, nature protection, ecological upbringing, ecological awareness, ecological education.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток суспільства не завжди має лише позитивний бік. Ще не так давно питання збереження природи вважалося далеким, проте в умовах сьогодення ця проблема набула уже чималого масштабу. Людство досягло такого рівня розвитку, що не може існувати далі і при цьому не змінювати ґрунтовно природні умови і ресурси. Нажаль екологічна культура у суспільстві сьогодні не є настільки високою, щоб запобігати навіть найменшим втручанням. Очевидно, що існує нагальна потреба не допустити руйнування природи людиною та сформувати раціональні стратегії поводження з навколишнім середовищем, шляхом екологічної освіти та природоохоронної

роботи. Тому важливим аспектом сьогодення є формування екологічно орієнтованої особистості та створення нового порядку та нових правил для співжиття з природою. Екологічне виховання повинно починатися ще зі школи. Згідно цього при реформуванні освіти та набуття нею нового змісту у новій українській школі з-поміж інших ключових компетентностей є і екологічна. Вона покликана закласти у молодого покоління основи екологічного природокористування, раціонального використання природних ресурсів, основних умов охорони природи. Адже саме під час навчального процесу в учнів формуються позитивне емоційне ставлення до охорони природи та мотиваційні принципи позитивного впливу на довкілля. Крім того, відбувається заохочення учнів до розв'язання екологічних проблем шляхом природоохоронної роботи. Проте чомусь є значна відмінність у розумінні екології та охорони природи у школярів міської та сільської місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У останні роки дуже актуальним є вивчення екологічної освіти та екологічного виховання учнями. Низка авторів звертає увагу на формування екологічної грамотності і виховання у молодших школярів [1, 5, 6, 9]. З точки зору основи екологічної культури розглядають екологічну освіту та виховання Л. Прохорова, Т. Зав'ялова, О. Непша [10, 11]. Також вони досліджують місце екологічної освіти у міжпредметних зв'язках географії і біології. Обґрунтування екологічної освіти при вивченні предметів природничо-наукового циклу належить С. Шмалей [14]. А. Шевель [13] вказує на роль освіти у формуванні екологічної культури. Оцінку якості екологічної освіти і виховання учнів у сільській та міській початковій школі досліджувала Л. Роман зі співавторами. Формуванню екологічної компетентності у школярів присвячує свої дослідження О. Колонькова, Н. Пустовіт, Л. Руденко [12] та Назаренко Т. [8].

Важливе місце у екологічній освіті і екологічному вихованні відіграє географія. Саме тут учні дізнаються про природні умови та ресурси,

природоохоронні території, поняття ландшафту тощо. Тому вивчення ролі географії у екологічній освіті, культурі та вихованні є важливим. Цим питанням присвячені праці О. Корнуса зі співавторами [4, 7], Т. Назаренко [9], С. Домусчи та В. Тригуба [3], С. Гвоздій [2] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Екологічна освіта та екологічне виховання досліджується з врахуванням різних аспектів. Проте на жаль на сьогодні не приділялася належна увага вивченню цих аспектів щодо їхнього впровадження у школах міст та сільської місцевості. **Мета статті** полягає у аналізі екологічної грамотності учнів міської та сільської місцевості.

Виклад основного матеріалу. Не існує такої діяльності, яка б не мала впливу на довкілля, адже наше життя відбувається у постійному контакті з природою. Тому виховуючи суспільство, любов до природи потрібно прищеплювати зі школи. Ключовою ланкою у формуванні такої особистості є знання, вміння та навички здобуті в середній школі. Тобто, саме школа і вчителі є піонерами у розвитку інформаційних здібностей учнів та пізнавальних способів аналізу взаємовідносин людини й природи.

Вивчення природоохоронних територій та об'єктів рідного краю сприяє формуванню екологічної компетентності учнів у школі, й може гарантувати, що знання є засобом для розуміння природних процесів і явищ. Провідна ж роль у формуванні цілісної системи природоохоронних знань належить саме географії. Саме в процесі навчання географії розглядаються взаємозв'язки природних об'єктів, явищ і процесів, цілісність географічної оболонки, складність і суперечності взаємодії природи та суспільства, а також комплекс проблем охорони природи.

За допомогою методу анкетування ми намагалися здійснити порівняльну оцінку якості екологічного виховання та рівня екологічної грамотності учнів міської та сільської місцевості. Для порівняння нами були вибрані школи у регіонах, які багаті на цінні та унікальні ландшафти і мають значну кількість

природоохоронних об'єктів. Ними є Лисичівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Хустського району Закарпатської області та Чернівецький ліцею № 8 імені Т.Г. Шевченка.

Хустський район розташований в зоні Верхньотисянської котловини, частково на території Притисянської низовини. Територія Хустського району багата на об'єкти природно-заповідного фонду. Тут розташований Хустський масив Карпатського біосферного заповідника «Долина нарцисів», де ростуть виняткові дикі гірські нарциси, які більше не збереглися ніде у Європі. Також на даній території розташовані національні природні парки «Зачарований край», «Синевир», геологічний заказник загальнодержавного значення «Зачарована Долина», лісовий заказник загальнодержавного значення «Кам'янка», ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення – «Великий Яворець», «Обнога», «Голятин» та низка природоохоронних об'єктів місцевого значення.

Місто Чернівці лежить на стику гірської і рівнинної ландшафтних країн, більшою своєю частиною у Передкарпатті у межах Чернівецької височини. У місті є об'єкти як державного, так і місцевого значення. З-поміж перших відзначимо Чернівецький дендрологічний парк, Ботанічний сад Чернівецького національного університету, ландшафтні заказники «Цецино» та «Гарячий урбан». Об'єктів місцевого значення у місті є дуже багато, зокрема, 9 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва і низка пам'яток природи, які знаходяться чи не на кожній вулиці міста. Щодо області, то не дивлячись на те, що вона є найменшою за площею, в її межах розташовуються три національних природних парки – «Вижницький», «Хотинський» та «Черемоський» з їхніми унікальними ландшафтами та низку об'єктів інших категорій природнозаповідного фонду.

Все це вказує на те, що вибрані для порівняння регіони є такими, що дає змогу здійснювати просвітницьку та екологічну діяльність у навчальних закладах освіти.

У опитуванні брали участь учні 7-11 класів. Для цього нами була сформована анкета, яка складалася з простих і зрозумілих запитань, серед яких були і запитання з однією правильною відповіддю, з відповіддю «так» або «ні» та такі, на які респондентам надавалась можливість висловити свої думки, пропозиції й обґрунтувати їх.

Загалом, в опитуванні прийняло участь 62 сільських учнів, зокрема, 7 клас-10 учнів, 8 клас -16 учнів, 9 клас – 12 учнів, 10 клас – 14 учнів і 11 клас – 10 учнів Лисичівського ЗЗСО Закарпатської області та 73 міських школярів, а саме – 7 клас – 19 учнів, 8 клас – 15 учнів, 9 клас – 17 учнів, 10 клас – 10 учнів і 11 клас – 12 учнів Чернівецького ліцею № 8 імені Т.Г. Шевченка.

Експериментальне дослідження дозволяє визначити рівень базових екологічних знань учнів, рівень знань екосистемного права, розвиток практичних навичок, вироблених на уроках географії та позакласному екологічному вихованні.

Аналіз результатів відповідей на запитання **«Як Ви ставитеся до природи?»** засвідчив, що 92% сільських та 78% міських школярів, сприймають природу як об'єкт охорони, 7% сільських та 21% міських школярів відповіли, що відносяться до навколишнього середовища, як до об'єкта користі та лише по 1% учнів в обох закладах вказали, що їм все одно.

Наступне питання дає змогу визначити рівень учнівських теоретичних знань та розуміння школярами даного терміну екологія (**«Чи знаєте Ви, що розуміють під терміном «екологія»?»**). 100% учнів ліцею та 93% школярів сільської школи зазначили, що це галузь науки про довкілля та його захист, проте відповіді 7% респондентів сільської місцевості вказують на те, що вони недостатньо володіють знаннями щодо значення зазначеного поняття.

Метою запитання **«Що є основною причиною забруднення навколишнього середовища на Вашу думку?»** було зрозуміти рівень проінформованості учнів, що саме впливає на стан довкілля. Так, 94% та 99%,

відповідно міських та сільських учнів відповіли, що діяльність людини, 6% міських та 1% сільських учнів дали відповідь – транспорт та промисловість.

Відповіді на наступне запитання (**«Хто, на Ваш погляд, в першу чергу повинен займатися розв’язанням екологічних проблем?»**), повинні були допомогти з’ясувати готовність учнів до практичної природоохоронної діяльності та вміння брати на себе відповідальність за власні вчинки. Так, 88,4% міських та 96,7% сільських опитаних відповіли, що розв’язання екологічних проблем лежить на плечах кожної людини. Це засвідчує, що все таки більшість учнів дуже добре усвідомлюють, що кожен індивід повинен нести відповідальність за збереження природи. Тільки, відповідно 11,6% та 3,3% школярів тут відповіли наступне – Міністерство охорони природи, а це вказує на неготовність учнів брати на себе відповідальність.

Відповіді на запитання **«Які глобальні проблеми екологічного характеру Ви знаєте?»** дало нам змогу визначити рівень освіченості школярів щодо глобальних проблем планети. Респонденти мали змогу дати відповідь самостійно, серед сільських школярів були пріоритетними наступні проблеми: вирубка лісів, забруднення атмосфери та водних ресурсів, ґрунтів, зміна клімату, утилізація відходів. Натомість міські школярі зазначили такі екологічні проблеми: глобальне потепління, проблема вичерпності природних ресурсів, перенаселення планети.

За допомогою запитання **«Чи мають місце екологічні проблеми в Україні?»** нам вдалося визначити рівень освіченості учнів щодо наявності чи навпаки відсутності таких проблем в Україні. Аналізуючи відповіді, школярі 100% відмітили, що проблеми в нашій державі є і їхня кількість така, що вони потребують негайного їхнього вирішення.

Метою запитання **«Як би Ви визначили екологічну ситуацію у Вашому селі/ місті?»** було дізнатися, про те, як учні оцінюють екологічну ситуацію у своїй місцевості. Ранжування сучасного стану екологічної ситуації у селі/місті,

підтверджує здебільшого адекватну тенденцію суджень школярів, оскільки 86,7 % опитаних школярів сільської школи та 74,4% опитаних учнів ліцею визначили, що ситуація цілком нормальна, хоча є певні дзвіночки для тривоги, зокрема, у сільській місцевості – це забруднення річок (викиди нечистот, миття автомобілів у водоймах), ґрунтів, знищення лісів, проблема ліквідація сміття; у міській місцевості – забруднення повітря через велику кількість автомобільного транспорту, очистка стічних вод, проблема водозабезпечення.

Щоб зрозуміти чи є зацікавленість учнями екологічною ситуацією у своїй місцевості було наступне питання (**«Які екологічні проблеми існують на території вашого села/міста?»**). 97% учнів міської школи першочерговими екологічними проблемами свого міста визначили забруднення атмосферного повітря внаслідок використання транспорту, наявності шкідливого виробництва і лише 3% вважають, що проблем у межах їхнього поселення немає. Проте 52% школярів сільської школи зазначили, що на території села є такі проблеми: знищення рослин, 29% – забруднення місцевих водойм, 19% – засмічення усіх вулиць, нехватка потрібної кількості смітників, які розташовані поза житловою зоною.

На запитання **«Чи є у вашій школі гуртки природоохоронного спрямування?»** 73,3% учнів ліцею та 90 % учнів сільської школи зазначили, що не має; відповідно, 13,3 % і 10 %, відповідно, взагалі не знають про можливість існування таких гуртків.

Відповідь на запитання **«Чи проводяться у Вашій школі екологічні акції?»** була майже стовідсотково «так». Виходячи з цього ми хотіли з'ясувати які. Тут учні сільської школи відзначили такі екологічні акції як «Посади дерево», «Ми за чисте довкілля», «Збережімо планету разом». Міські учні зазначили, що у ліцеї проводяться наступні – «Батарейкам утилізація», «Посади дерево», «Скажи пластику-ні!». На запитання «Чи впливають на Ваше відношення до

природи уроки географії?» лише 70 % учнів міської школи та 86,8 % учнів сільської школи відповіли «так».

Також було питання **«Чи дізнаєтесь Ви на уроках географії про екологічні проблеми та способи їх вирішення?»**. Учні сільської школи відповіли таким чином: 86,8% означили відповідь «так», 10,5% обрали відповідь «важко відповісти» та 2,6 % учнів зазначили відповідь «ні». Серед учнів міської школи відповіді мали такий вигляд: 70% – «так», 20% зазначило, що «важко відповісти», 10% – «ні».

«Чи проводяться у Вашій школі тижні екології, виставки, проєкти на природоохоронну тематику?». Тут 95 % учнів ліцею та 100 % учнів сільської школи відповіли, що проводяться.

Питання **«Чи хвилює Вас доля природи?»** було поставлене для того, щоб вияснити, чи турбує учнів доля природи та її охорона. Відповідь була одноголосна «так», адже якщо вимре все, що є у природі, тоді не стане і людини.

На запитання **«Що Ви робите для того, щоб покращити сучасний стан навколишнього середовища?»** і **«Чи хотіли б Ви допомагати у розв'язанні проблем екологічного змісту?»** одноголосно респонденти відповіли, що садили нові насадження, очищували долини рік від сміття, проводили екологічні акції, збирали сміття. Також важливим є те, що на інше питання варіант відповіді «так» обрали 90% школярів міської та 97% учнів сільської школи. Тобто, очевидно, що учні готові вирішувати екологічні проблем і приймати безпосередню участь у поліпшення стану довкілля.

Заслуговують на увагу, відповіді школярів на питання **«Як Ви вважаєте, для чого охороняти природу?»**. Відзначимо наступні пропозиції учнів – «якщо ми не будемо охороняти природу, зробимо собі ж гірше», «якщо не буде природи, не буде і нас», «природа дає нам все для життя», «для продовження людського роду».

100 % учнів обох шкіл зазначили, що їм відомі території, де охороняється природа і що вони знають такі об'єкти на території їхнього регіону і змогли назвати деякі із них. Але учні сільської школи знають їхню більшу кількість.

Для того, щоб з'ясувати роль вчителя у екологічному вихованні школярів були поставлені лише два питання. На питання **«Оцініть рівень викладання екологічних тем у вашій школі»** нажаль 100 % учнів обох шкіл зазначили, що середній рівень, що вказує на те, що вчителі не особливо звертають увагу на роль екологічної складової у вихованні свідомого громадянина. Натомість на питання **«Чи використовують вчителі на уроках географії для пояснення тем про екологічні проблеми мультимедійні технології? (відео-, аудіо-, презентації)?»** 90 % міських школярів відповіли, що використовують, 10 %, що не використовують. Натомість, у сільській школі спостерігається дещо інша ситуація, так 60 % учнів, відповіли, що вчителі не використовують на уроках географії мультимедійні технології, а 40 % відповіли, що використовують. Проте ми вважаємо, що тут може бути як і небажання вчителя користуватися такими технологіями, вік вчителя, зокрема у сільській школі, так і фінансування на придбання такої техніки.

Отримані в дослідженні результати, підтверджують прагматичне ставлення до природи серед сільських та міських школярів. У результаті аналізу, опитування слід відзначити, що 21 % респондентів міських та 7% сільських шкіл розглядали природу не як об'єкт охорони, а як об'єкт користі, з якого людина отримує лиш вигоду. Таким чином, вони демонструють споживчий і нераціональний спосіб дій у навколишньому середовищі, що, на нашу думку, зумовлено низьким рівнем екологічних знань, а отже, надзвичайно низькою цікавістю охороняти природу.

Більшість респондентів обох закладів є екологічно орієнтовані, надають великого значення питанням щодо охорони навколишнього середовища, а саме

залюбки беруть участь в природоохоронній роботі, екологічних акціях, тижнях екології, виставках, проєктах на природоохоронну тематику.

Варто звернути увагу на те, що важливим аспектом екологічної освіти є конкретна ситуація, в якій сільські та міські учні здобувають екологічні знання, і різниця між ними впливає на рівень їх екологічної грамотності. Цей дисбаланс в основному зумовлений різним рівнем забруднення в містах і селах, оскільки є катастрофічним він є переважно в міських поселеннях. Екологічні проблеми в містах і селах також відрізняються: у сільській місцевості першочерговими проблемами є знищення зелених насаджень, забруднення води, побутові відходи, а в містах першочерговими проблемами є забруднення повітря через транспорт і шкідливе виробництво. При опрацюванні результатів анкетного опитування, ми встановили, що більша зацікавленість екологічними проблемами у сільських школярів. Ми схильні пояснити цей факт щоденними взаємодіями сільських дітей з природою. Натомість у міських школярів обмежене спілкування з нею, що призводить до низької зацікавленості екологічними проблемами.

Відповідно до результатів опитування високий відсоток учителів на уроках географії використовують різні мультимедійні технології, це дає змогу міським учням бути більш обізнаними у теоретичних питаннях охорони природи, що не скажеш про учителів сільської школи, проте сільські школярі більш досвідчені у практичній діяльності.

Висновки. Результати анкетування, засвідчують, що сільські школярі у порівнянні з міськими, більше проявляють прагнення до охорони довкілля та володіють навичками раціонального природокористування. Ми схилиємось пояснити цей факт з точки зору особливостей соціалізації школярів. Життя на природі в оточенні лісів, ставків, природніх ландшафтів, а не серед хмарочосів, сприяє розвитку почуття відповідальності за збереження краси довкілля.

Узагальнюючи результати анкетування, доцільним буде звернути увагу на те, що сільські учні, у порівнянні з міськими, мають доволі високий рівень

екологічної грамотності, що є підґрунтям для формування екологічної компетентності. Проте, учні обох шкіл добре розуміють, що охороняти природу потрібно, бо «якщо не буде природи, не буде і нас».

Екологічна освіта та природоохоронна робота є один із найпотужніших інструментів зміни ставлення людини та суспільства до навколишнього середовища, з руйнівного та споживчого на турботливе та відповідальне, чого можна досягнути при вивченні у шкільному курсі предметів природничого напрямку, зокрема, географії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Власенко Н. О. Формування екологічної грамотності молодших школярів в умовах НУШ. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Формальна і неформальна освіта у вимірах педагогіки добра Івана Зязюна". 2018. С. 34-35.

2. Гвоздій С.П. Проблема екологічного виховання учнів на уроках географії загальноосвітньої школи. 2009.

3. Домусчи С.В., Тригуб В.І. Екологічне виховання на уроках географії та у позаурочний час. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: "Педагогічні науки". 2021. Вип. 2 (Травень). С. 182-187.

4. Корнус О. Г., Корнус А. О., Мовчан В. В., Роль шкільної географії у формуванні екологічної свідомості учнів. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Екологія. 2016. Вип. 1. С. 99-110.

5. Мальчикова І. М. Особливості екологічного виховання дітей молодшого шкільного віку. Таврійський вісник освіти. № 3. 2013. С. 133-140.

6. Маршицька, В. В. Сутнісні характеристики екологічної компетентності учнів початкової школи. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2005. С. 20-24.

7. Мовчан В. В., Корнус О. Г., Корнус А. О. Екологічна освіта і виховання у шкільному курсі географії. Наукові записки СумДПУ імені АС Макаренка. Географічні науки. 2017. С. 191-195.

8. Nazarenko T. Формування в учнів екологічної компетентності на уроках географії. Ukrainian Educational Journal. № 1. 2017. С. 59-65.

9. Нестеренко В. В., Лятамбур О. Екологічне виховання дітей дошкільного віку як педагогічна проблема [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://sandavak.narod.ru/stud_stat/lyatambur.pdf.

10. Прохорова Л. А., Зав'ялова Т. В., Непша О. В. Екологічна освіта в міжпредметних зв'язках географії і біології. Екологічна стратегія майбутнього: досвід і новації: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. 2017. С. 136-138.

11. Прохорова Л.А., Зав'ялова Т.В., Непша О.В. Екологічна освіта та виховання молоді як основа екологічної культури суспільства. Дискурс в умовах мінливості соціокультурного простору: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю до 95-річчя Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. 2018. С. 143–146.

12. Пустовіт Н. А., Пруцакова Л. О., Руденко Л. Д., Колонькова О. О. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник. Київ: «Педагогічна думка». 2008. 64 с.

13. Шевель А. О. Роль освіти у формуванні екологічної культури. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 33. 2008. С. 33-41.

14. Шмалей С. В. Система екологічної освіти в загальноосвітній школі в процесі вивчення предметів природничо-наукового циклу: дис. доктора пед. наук: 13.00.01. 2005. 479 с.

Зміст наукового журналу «Інноваційна педагогіка» (Випуск №47)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Довгаль С.А., Бутурліна О.В. СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ОСВІТИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	11
Курінний О.В., Черкасова Т.А. РОЗВИТОК НАВИЧОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	19
Нечепорук Я.С. РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНИХ КРИТЕРІЇВ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК АВІАЦІЙНОГО ФАХІВЦЯ У ПРОЦЕСІ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ (ЗГІДНО З НОРМАТИВНИМИ ДОКУМЕНТАМИ 2019-2021 РР.).....	23
Шевченко С.М. ОСВІТНІ ПОГЛЯДИ П. КУЛІША (1860-1900 РР.).....	28

РОЗДІЛ 2. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ (З ГАЛУЗЕЙ ЗНАТЬ)

Богданов Є.П. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ РОБОТИ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ.....	32
Галан Я.П. РОЛЬ ОЛІМПІЙСЬКОЇ ОСВІТИ В ПАТРІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	37
Гнатишева О.О. ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПОШУК МЕТОДІВ ЗНИЖЕННЯ СТРЕСУ СЕРЕД УЧНІВ.....	43
Добинда І.П., Денчиля Г. ОЦІНКА ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ СІЛЬСЬКИХ ТА МІСЬКИХ ШКІЛ ТА РОЛЬ ГЕОГРАФІЇ У ЇЇ ФОРМУВАННІ.....	48
Драч Т.Л. ПОВІТРЯНА АКРОБАТИКА ТА ПІЛОННИЙ СПОРТ ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	53
Зайка О.В. СТВОРЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ПЛАКАТІВ ЯК ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЕКОНОМІКИ.....	58
Канюк О.С. НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	63
Микитенко М.М., Рожак Н.В. ВИДИ МАГІСТЕРСЬКИХ ПРОГРАМ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В УНІВЕРСИТЕТАХ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ.....	68

«Науковий вісник» Чернівецького університету (Випуск 826)
«Екологічна компетентність як обов'язкова складова шкільної
географічної освіти та приклади її застосування у Хустському районі
Закарпатської області»

Ірина Добинда, Анна Денчиля

Розглянуто важливість екологічного виховання та екологічної освіти у сучасній шкільній освіті та важливість використання екологічної компетентності при вивченні географії. Подані приклади застосування останньої у закладах Хустського району Закарпатської області.

Ключові слова: екологічна компетентність, екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна культура.

Вступ. Відсутність освіти є однією з найбільших перешкод на шляху будь якого розвитку, екологічна освіта не є виключенням. Якщо люди не знають, що завдає шкоди навколишньому середовищу, то вони не можуть це поважати і уникати таких шкідливих моментів. Велику роль у формуванні позитивного ставлення до навколишнього середовища у дітей раннього віку відіграє школа. Розробка ефективної екологічної політики в усіх школах повинна бути розглянута з метою сприяння екологічній свідомості серед учнів і забезпечити їхню екологічну свідомість у дорослому житті.

Вихідні передумови. Питання екологічного виховання та екологічної освіти не постало зараз. Воно висвітлювалося ще у працях Я.А. Коменського, К.Д. Ушинського, В.А.Сухомлинського та інших педагогів. У сучасних працях воно також знайшло відображення. Низка вчених досліджують формування екологічної компетентності учнів на уроках географії, зокрема, Т.Сапун та О.Непша (Sapun, Nepsha 2020), Т.Назаренко (Nazarenko 2017), Р.Ганич (Hanych 2021). Питання виховання екологічних ціннісних орієнтацій підлітків засобами

підручника із загальної географії розглядає Є.Копилець (Kopylets 2010). Л.Прохорова (Prokhorova et al. 2017; Prokhorova 2019, January; Prokhorova 2019, May) вивчає екологічну освіту на уроках географії, її місце у міжпредметних зв'язках останньої з біологією, етичний аспект екологічної свідомості.

Формулювання цілей статті. Основна ціль даного дослідження полягає у тому, щоб показати важливість використання екологічної компетентності при вивченні географії і застосування цього на прикладі екологічної освіти Хустського району Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу. Географія – це наука, яка вивчає взаємодію людини і простору за принципом причини і наслідку та використовує цей взаємозв'язок у різних цілях. У цій взаємодії між людьми та навколишнім середовищем важливо те, що переваги мають бути постійними та стійкими. Це явище надзвичайно важливе для майбутніх поколінь, якщо ми хочемо, щоб вони продовжували отримувати користь від середовища у якому вони проживають. Якщо подивитися на сучасне сприйняття навколишнього середовища, то ситуація, яка склалася не дуже обнадійлива. Господарська діяльність людини завдає непоправної шкоди природі (Ballantyne, Fien 1992).

Через нераціональне використання природних ресурсів та необдуману людську діяльність, людство стикається з рядом екологічних проблем, таких як глобальне потепління, парниковий ефект, озонові діри, кислотні дощі, забруднення повітря та вод Світового океану. Ефективна екологічна освіта може запобігти надмірному та неправильному використанню, які природа не може компенсувати. Зростаюче населення світу створило найбільшу проблему, яка заважає раціональному використанню дефіцитних ресурсів. Звичайно, охороняти навколишнє середовище не означає не використовувати його. Саме у вирішенні цих питань у екологічній освіті допоможе географія (Smith 1978).

Географія поряд із іншими дисциплінами відіграє чи не найважливішу роль в екологічній освіті, допомагаючи людям зрозуміти цінність та важливість природних ресурсів та взаємозв'язок суспільства і навколишнього середовища. Як цілісний предмет географія вивчає природні механізми, досліджує взаємодію людьми і природою, вивчає господарську діяльність, а також допомагає зрозуміти цю взаємодію як єдину систему. Найважливіший внесок географії – виявлення природних і людських факторів, що викликають екологічні проблеми. Тому географія допомагає досягти поведінкових змін, розроблених в екологічній освіті та встановлення причинно-наслідкових зв'язків (Stimpson 1992).

Географи стурбовані взаємовідносинами між людьми та навколишнім середовищем і намагаються прищепити любов до оточуючого середовища ще з шкільного віку. Географи мають багато спільного з екологами, хоча екологічна парадигма є лише одним із багатьох методів у географічній дисципліні. Екологічна парадигма особливо важлива на шкільному рівні, де вчителі географії та екології прагнуть виховувати дбайливе ставлення до навколишнього середовища, цінностей та поведінки учнів. Хоч цілі географії та екологічної освіти подібні, було проведено мало досліджень щодо розуміння вчителями географії мети екологічної освіти та їхнього уявлення про їхнє бажання та бачення викладання екологічних концепцій та запровадження їх на уроках географії (Ballantyne, Fien 1992; Biddle 1990; Cloke 1991; Fien and Gerber 1988; Johnston 1993; Naish 1986).

У міжнародному дослідженні вивчалися думки педагогів-географів про цілі екологічної освіти та їх статус у викладанні географії. Результати опитування отримані від 419 вчителів географії з 18 країн показали, що вчителі географії вважають, що більшість змісту, який вони вкладають у своїй професійній діяльності власне і є екологічною освітою. Вони зазначили, підтримують ідею екологічної освіти як частини навчальної програми. Учителі географії однозначно підтримують включення екологічної освіти в програму географії, і в більшості

випадків вони вважають, що на це має бути спрямована принаймні половина програми географії. Вони вважають, що навчання екологічним знанням, ставленням, цінностям та відповідальна екологічна поведінка є одним із обов'язкових результатів навчання природничих дисциплін, зокрема і географії та більш охоче пропагують екологічну етику (Ballantyne, Fien 1992).

Екологічна освіта відіграє пріоритетну роль у загальноосвітній школі, особливо в навчальному процесі середніх класів, проте розпочинається ще в початкових на природознавстві. Розвиток і формування в учнів екологічної компетентності забезпечується відповідним оновленням усіх складових навчально-виховного процесу школи (цілей, змісту, технологій тощо). Мета екологічної освіти та виховання має бути спрямована на формування особистої екологічної свідомості, бажання нести відповідальність за свої дії щодо навколишнього середовища, виховання екологічної свідомої поведінки, знання громадянських прав та обов'язків. Важливо створити в школі та сім'ї умови, щоб учні усвідомлювали практичну значущість екологічних здібностей, виявляли зацікавленість, набули здібностей і підготовки до активної творчої діяльності в екологічній сфері.

Таким чином, ідея розвитку екологічної компетентності учнів є однією із провідних ідей модернізації виховання і освіти, необхідність якої історично передбачена у вигляді корінних змін світогляду, традицій, стилю мислення, мотивів поведінки людей, які становлять сучасний соціум. Вона пов'язана з готовністю і здатністю молоді нести особисту відповідальність як за власне благополуччя, так і за суспільне (Kakhraman 2016).

Всі великі проблеми починаються, на перший погляд, із маленьких дій і вчинків. Розуміння цього потрібно виховувати із школи, із поведінки у сім'ї, колективі. Варто також розрізнити світогляд на цю проблему учнів сілких та міських поселень. Адже безсумнівно, важливим аспектом екологічної освіти є специфічні обставини, за яких сільські та міські учні набувають екологічних

знань. Відмінності між екологічною свідомістю, знаннями, цінностями міських і сільських школярів незначні, проте вони свого роду можуть вплинути на рівень їх екологічної культури. Такий контраст полягає, по-перше, в тому, що у міській та сільській місцевості ступінь забруднення навколишнього середовища різний. Більш катастрофічним забруднення є у міських районах. По-друге, екологічні проблеми міст і сіл також різняться: якщо у сільській місцевості пріоритетними проблемами є побутове сміття та ерозія ґрунту, то екологічні проблеми у містах інші. По-третє, між міськими та сільськими учнями існують особливі відмінності у вирішенні екологічних проблем. Міські школярі більше освічені у екологічних проблемах. Натомість, сільські школярі мають більше практичних навичок спілкування з природним середовищем. Вони взаємодіють з природними об'єктами і добре знають навколишню місцевість, а тому їхня поведінка в довкіллі є більш значущою та раціональною. Також слід зазначити, що екологічна освіта має значний вплив на екологічну свідомість, повсякденний спосіб життя та споживчу поведінку учнів. Організації та проведення екологічної освіти в рамках навчальної програми передбачені насамперед на ентузіазмі і бажанні вчителів до викладання цієї проблеми, адже велику роль тут відіграватиме і позакласна робота.

Вивчення природоохоронних територій та об'єктів рідного краю сприяє формуванню екологічної компетентності учнів у школі, й може гарантувати, що здобуті знання будуть засобом для розуміння природних процесів і явищ. У свою чергу наявність екологічної компетентності в учнів, забезпечує:

- розвиток відповідальності за стан довкілля;
- уміння використовувати знання, для комплексного вивчення природних об'єктів та явищ;
- вміння порівнювати, аналізувати та узагальнювати природні явища та об'єкти;

- вміння застосовувати теоретичні знання на практиці (розпізнавати об'єкти і природні явища, передбачати та оцінювати вплив людини на довкілля, аналізувати екологічну ситуацію тощо).

На території Закарпатської області, де немає великих підприємств, а значна частина території покрита горами, найблагополучніша екологічна ситуація в Україні. Тут фіксується найменша кількість захворювань, область скидає в річки найменше стічних вод, а обсяги викидів шкідливих речовин в атмосферу одні з найнижчих в Україні (після Чернівецької області).

Територія об'єктів охорони природи Хустського району, дає великі можливості для здійснення екологічного виховання та освітньої діяльності у навчальних закладах освіти. Серед заповідних територій загальнодержавного значення широковідомим є національний природний парк «Синевир», який був створений для охорони цінних природних, історичних та культурних комплексів і об'єктів; створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності з дотриманням режиму охорони природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання; для покращення рівня екологічної обізнаності людей.

Працівники цієї природоохоронної установи організовують та проводять акції екологічної тематики - «Пролісок», «Чиста річка», час проведення яких приурочують до певних екологічних дат, зокрема, «Міжнародний день води», «Всесвітній день лісів», «День зустрічі птахів», «День довкілля». Національний парк бере активну участь у різних фестивалях, де також пропагують любов до природи: «Проводи на полонину», «Карпатам назустріч» та ін. Дані форми роботи спрямовані на те, щоб сформувати відповідальне ставлення учнівської молоді до природи. Вона повинна зростати з природоохоронним світоглядом, а такою вона може стати лише будучи екологічно освіченою.

У с.Ільниця на базі геологічного заказника загальнодержавного значення, створено літній табір «Зачарована долина», який об'єднав дітей шкільного віку з

усієї області. Дітей тут залучали до діяльності, яка у майбутньому буде формувати їхній екологічний світогляд, а саме: вони навчилися сортувати сміття, очищати воду та робити соціальну рекламу на екологічну тематику.

Саме такого характеру заходи можна здійснювати на екологічній шкільній екскурсії. Адже наслідки таких позаурочних моментів учні зазвичай запам'ятовують краще ніж матеріал підручника, тому що саме те, що вони побачили на яву виробляє ставлення до навколишнього середовища.

Вивчення заповідних територій допомагає учням зрозуміти різноманітність та цілісність природи рідного краю, вразливість природних об'єктів, їх залежність від поведінки людини, озброєної сучасними технічними засобами впливу на природу. Коли діти стають свідками наслідків безгосподарності людини, вони усвідомлюють масштаби шкоди природі, і тому в них з'являється бажання допомогти їй.

Співпраця між установами природно-заповідного фонду із навчальними закладами, дають величезні можливості для формування та розвитку ключових екологічних компетентностей учнів.

Наше майбутнє, та майбутнє наших поколінь залежить від того наскільки учні усвідомлюють необхідність бережного ставлення до природи як національного багатства, чи вмітять вони передбачати наслідки своєї поведінки, а також дій інших фізичних осіб у природі. Кожен досліджуваний об'єкт навколишнього середовища вважається системою зі структурою, внутрішніми та зовнішніми зв'язками, та розвитком. У процесі навчання природа постає перед учнями цілісним, взаємопов'язаним організмом. Завдяки природоохоронним об'єктам, в учнів формується особистісна система знань про природу, внутрішня потреба любити свою землю, оберігати, брати участь у вирішенні природоохоронних проблем. У процесі вивчення природних об'єктів у школярів виникає ряд запитань, які ведуть до маленьких відкриттів. Систематичне спостереження за об'єктами живої та неживої природи відкриває перед учнями

реальне життєве середовище, яке допомагає зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки, розвивати самостійне, критичне мислення.

Екологічна культура передбачає, що наука, технології, релігія, філософія, освіта, література, мистецтво – усі разом творять спосіб життя людини. Здійснюючи саме через неї взаємодію зі світом, людина забезпечить собі стан норми, яку можна розглядати як вищу форму пристосованості.

У формуванні екологічної культури найважливіше місце належить, безумовно, освіті. Тому першим і найважливішим стратегічним завданням екологічної освіти і виховання слід вважати формування гуманного ставлення до всього живого.

Другим стратегічним завданням є пізнання природи, існування якої не залежить від людини. Бо саме це пізнання створює всі необхідні передумови для глобального мислення й екологічно обґрунтованих локальних дій, відповідно до конкретного природного середовища, де відбуваються дії. Воно також забезпечить глибоке розуміння якості середовища, яка визначається не технічними рішеннями, а якістю роботи, яку виконують природні об'єкти (різноманітні форми життя), збереження і збільшення яких слід вважати найважливішим завданням.

Ключем до успішного розв'язання екологічних проблем є:

- заохочення до екологічної діяльності;
- усвідомлення взаємозв'язків у природі для життя та господарської діяльності людини;
- уміння наводити приклади впливу природи на умови життя;
- переконання учнів у тому, що культурна людина – це не лише та, що гарно говорить та модно одягається, але й обов'язково добре знає та любить природу;

- розвиток пізнавальних інтересів, творчих здібностей та самостійності мислення (Biddle 1990; Ballantyne, Fien 1992).

На нашу думку екологічне виховання буде найефективнішим тільки тоді, коли воно максимально наближатиметься до життєдіяльності школярів, що дасть їм змогу користуватися здобутими екологічними знаннями в діяльності, побуті, способі життя.

Невід'ємним елементом кожного уроку географії повинна бути екологічна хвилинка. Це дає змогу сформувати в школярів уявлення про взаємозв'язок «природа – людина - виробництво», залучати учнів до світу екології, організовувати навчання географії більш цікаво, використовувати творчі методи навчання, демонструвати можливості використання екологічних знань на практиці на основі краєзнавчого матеріалу.

Проблема екологічного виховання на уроках географії, була є і буде актуальною, бо саме тут впершу чергу прищеплювали любов і турботу до природи. Вважаємо, що екологічне виховання – це вміння співвідносити локальні екологічні проблеми з глобальними, усвідомлювати власну причетність до їхнього вирішення, а отримані екологічні знання закріплювати на практиці, при взаємодії з довкіллям. Дане питання можна вирішити через систему виховної роботи, а саме:

- екологічні експедиції – передбачає вивчення флори та фауни регіону, проведення практично-дослідницької роботи та оздоровлення дітей;
- гурткова навчально-виховна робота – дає змогу задовольнити пізнавальні та духовні інтереси школярів у позаурочний час;
- природничі клуби – у структуру клубу можуть залучатися міні – гуртки, секції, міні-театри екологічного спрямування, де можна проводити пошуково-дослідницьку діяльність учнів різного віку (Ballantyne, Fien 1992).

Екологічні проблеми сучасності вимагають від закладів загальної середньої освіти та позашкільних закладів освіти приділяти більше уваги формуванню екологічної свідомості, розуміння оточуючого світу і себе. Тому на території Хустського району працює Хустський районний еколого-туристичний центр учнівської молоді (ХРЕТЦУМ) Хустської районної державної адміністрації Закарпатської області, де питання екологічного виховання є одним із найважливіших завдань сучасності.

Учасники освітнього процесу відділу працюють на базі ХРЕТЦУМ, дендрологічного парку філії еколого-туристичної бази „Нарцис” та зелених класах. Пріоритетним напрямком в роботі відділу є творче оновлення форм і методів екологічного навчання і виховання.

При відділі екології Хустського районного еколого-туристичного центру учнівської молоді працюють 24 гуртки, зокрема «Юні охоронці природи» – 3 гуртки, «Юні друзі природи» – 1, «Природа рідного краю» – 2, «Юні екологи» – 3, «Юні лісівники» – 2, «Екологічне краєзнавство» – 6, «Юні орнітологи» – 2, «Основи фенології» – 4 та «Юні фото натуралісти» – 1.

Висновки. Навчально-виховний процес слід будувати так, щоб у першу чергу забезпечити допитливість учнів, зацікавити його до співпраці, дати можливість вести власні спостереження, пошуки і робити відкриття. Саме на уроці географії вчитель розкриває взаємозв'язки між людиною і природою, виховує в дитини кращі моральні якості – зробити і свій внесок у справу збереження і поліпшення природного середовища.

References

1. Ballantyne, R. and Fien, J. (1992) Geography and environmental education. In R. Gerber (ed.) *Geography in Society: A Case for Geography in Australian Society* (pp. 75–78). Brisbane: Royal Geographical Society of Queensland Inc.
2. Biddle, D. (1990) Geography and environmentalism. *Asian Geographer* 9 (2), 87–97

3. Cloke, P., Philo, C. and Sadler, D. (1991) *Approaching Human Geography*. London: Paul Chapman Publishing.
4. Fien, J. and Gerber, R. (1988) *Teaching Geography for a Better World*. Edinburgh: Oliver and Boyd.
5. Johnston, R.J. (1993) *The Challenge for Geography*. Oxford: Blackwell.
6. Hanych, R. V. (2021). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti na urokakh heohrafii u serednii shkoli. *Redaktsiina kolehiia*, 205.
7. Kakhraman, Ch. (2016). Rol heohrafii v ekolohichnii osviti. *Mizhnarodnyi zhurnal humanitarnykh, mystetstvo ta sotsialnykh nauk*, 2 (4), 121-125.
8. Kopylets, Ye. V. (2010). Vykhovannia ekolohichnykh tsinnisnykh orientatsii pidlitkiv zasobamy pidruchnyka iz zahalnoi heohrafii. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*, 2(14), 323-331.
9. Lee, C.K.J. (1993) *Geography teaching in England and Hong Kong: Contributions towards environmental education*. *International Research in Geographical and Environmental Education* 2 (1), 25–40.
10. Naish, M. (1986) *Geography and environmental education*. *Geographical Education* 5 (2), 26–30.
11. Nazarenko, T. H. (2017). Formuvannia v uchniv ekolohichnoi kompetentnosti na urokakh heohrafii. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 1, 59-66.
12. Prokhorova, L. A. (2019, January). Etychnyi aspekt formuvannia ekolohichnoi svidomosti. In *Sotsialni ta ekolohichni tekhnolohii: aktualni problem teorii i praktyky: materialy KhI Mizhnar. Internetkonf (Melitopol, 22-24 sichnia, 2019 roku)* (pp. 128130). TOV «Kolor Prynt», Melitopol.
13. Prokhorova, L. A., Zavalova, T. V., & Nepsha, O. V. (2017, March). Ekolohichna osvita v mizhpredmetnykh zviyazkakh heohrafii i biolohii. In *Ekolohichna stratehiia maibutnoho: dosvid I novatsi i: materialy Vseukr.nauk.prakt.konf.(30-31 bereznia2017 r., Uman)* (pp. 136-138). Vydavets «Sochynskyi MM», Uman.

14. Prokhorova, L. A. (2019, May). Ekolohichna osvita v shkilnomu kursi heohrafi. In Naukove sohodennia: teoretyko-prykladni doslidzhennia ta perspektyvy: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (17 travnia 2019 roku, Melitopol) (pp. 69-73). Vydavnytstvo MDPU im. B. Khmelnytskoho, Melitopol.
15. Sapun, T. O., & Nepsha, O. V. (2020, April). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnikh shkil v protsesi vyvchennia heohra fii. In Aktualni pytannia nauky: materialy I Mizhnar.nauk.-prakt. internet-konf. (30 kvitnia 2020 roku) (pp. 142-144). BDPU, Berdiansk.
16. Smith, D.L. (1978) Values and the teaching of geography. *Geographical Education* 3 (2), 147–161.
17. Stimpson, P. (1992) Geography, environment and education in the 1990s. *The Hong Kong Geographer* 9 (2), 1–11.

Iryna Dobynda, Anna Denchilya. Ecological competence as a compulsory component of school geographical education and examples of its application in Khust raion of Zakarpatska oblast Lack of education is one of the biggest obstacles to any development, environmental education is no exception. If people do not know what is harmful to the environment, they cannot recognise and avoid such harm. School plays a crucial role in forming a positive attitude towards the environment in young children. The development of effective environmental policies in all schools should be considered in order to promote environmental awareness among students and ensure their environmental awareness in adult life. Due to the irrational use of natural resources and thoughtless human activities, humanity faces several environmental problems, such as global warming, the greenhouse effect, ozone holes, acid rains, pollution of air and the oceans. Effective environmental education can prevent overuse and misuse of resources that nature cannot compensate. The world's growing population has created

the biggest problem that hinders the rational use of scarce resources. Of course, protecting the environment does not mean not using it. Geography can help in solving precisely these issues in the environmental education field.

The international study examined the views of geography academics on the goals of environmental education and their status in the teaching of geography. The results of the survey obtained from 419 geography teachers from 18 countries showed that geography teachers believe that most of the content they embed in their professional activities is environmental education. They said they support the idea of environmental education as part of the curriculum. Geography teachers unequivocally support the inclusion of environmental education in the geography curriculum, and in most cases, they believe that at least half of the geography curriculum should focus on this. They assume that learning about environmental knowledge, attitudes, values, and responsible environmental behaviour is one of the mandatory learning outcomes in natural sciences, including geography, and is more willing to promote environmental ethics.

Environmental education plays a priority role in secondary school, especially in the educational process of the middle grades, but begins in elementary school in natural science class. On-time updates of all components of the educational process of the school (goals, content, technology, etc.), ensure the development and formation of students' environmental competence. The purpose of environmental education should aim for the establishment of personal environmental awareness, the desire to take responsibility for their actions concerning the environment, the schooling of environmentally conscious behaviour, knowledge of civil rights and duties. It is crucial to create conditions in the school and family for students to be aware of the practical significance of environmental skills, show interest in and acquire skills and prepare for creative activities in the environmental field.

The study of protected areas and sites of the native land contributes to the formation of environmental competence of students in school and can ensure that the

acquired knowledge will be a means of understanding natural processes and phenomena.

The study of protected areas helps students understand the diversity and integrity of the nature of the motherland, the vulnerability of natural objects, their dependence on the behaviour of humans, armed with modern technical means of influencing nature. When children witness the consequences of human mismanagement, they become aware of the extent of the damage to the natural environment, and therefore they aspire to help it.

The cooperation between the institutions of the nature reserve fund with educational institutions provides extraordinary opportunities for the formation and development of crucial environmental competencies of students.

Зміст «Наукового вісника» Чернівецького університету (Випуск 826)

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ	
<i>Андрій Николаєв, Юрій Юценко, Микола Пасічник</i> МІСЦЕВІ ЗЕМЛЕТРУСИ ЯК СКЛАДОВА СЕЙСМІЧНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	4
<i>Андрій Слащук, Галина Бернадська</i> ХАРАКТЕРИСТИКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ МІСТА ДУБНА	10
<i>Віталій Тимчук, Петро Чернега</i> ПЕРСПЕКТИВИ РОЗШИРЕННЯ КАРПАТСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ В КОНТЕКСТІ БАСЕЙНОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ	15
<i>В'ячеслав Явкін, Галина Ходан</i> НЕСПРИЯТЛИВІ УРБОГЕОМОРФОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ ПРИ ФОРМУВАННІ ШКІДЛИВИХ ДОМІШОК В ПОВІТРІ	21
<i>Дарія Холявчук, Володимир Зеленчук</i> БІОІНДИКАЦІЯ ОСЕРЕДКІВ ПРОЯВУ НЕБЕЗПЕЧНИХ ГЕОМОРФОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ (НА ПРИКЛАДІ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ ЧОРНОГРСЬКОГО ХРЕБТА)	28
<i>Ірина Добинда, Анна Денчиля</i> ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА СКЛАДОВА ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ ТА ПРИКЛАДИ ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ У ХУСТЬСЬКОМУ РАЙОНІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ	37
<i>Олександра Спиридончук, Мирослав Проскурняк</i> ПРОБЛЕМА ВПРОВАДЖЕННЯ ЛАНДШАФТОЗНАВЧОГО ПІДХОДУ У ВИВЧЕННІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ	43
<i>Клавдія Кілінська, Аліна Никифорець</i> АНТРОПОГЕННИЙ ЗАПОВІДНИЙ ОБ'ЄКТ – СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНО-ТУРИСТИЧНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ УКРАЇНИ)	51
<i>Сергій Кирилюк</i> ЕВОЛЮЦІЯ ТА ФОРМУВАННЯ МАРСІАНСЬКИХ ЕОЛОВИХ ЛАНДШАФТІВ	56
ЕКОНОМІЧНА ГЕОГРАФІЯ	
<i>Володимир Бурка</i> НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС І ТРАНСПОРТ – СУТТЄВІ ЧИННИКИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ БУДІВЕЛЬНО-ІНДУСТРІАЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ	62
<i>Галина Круль, Дар'я Матюніна</i> МАРКЕТИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ У СТВОРЕННІ КОНЦЕПЦІЇ ЗАКЛАДУ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА	69
<i>Жанна Бучко</i> УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКА СПІВПРАЦЯ В ГАЛУЗІ ТРАНСКОРДОННОГО ТУРИЗМУ	76
<i>Наталія Андрусяк, Наталія Аніпко</i> ДІЯЛЬНІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ АГЕНТСТВ ТА ТУРОПЕРАТОРІВ М. ЧЕРНІВЦІ ЗА НАПРЯМКОМ ЄГИПЕТ	82
<i>Оксана Галичук, Оксана Заячук</i> УРОЧИЩЕ ТЕРНОШОРИ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ ОБ'ЄКТ ТУРИЗМУ КОСІВСЬКОГО РАЙОНУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	89
<i>Ярослав Джаман</i> ЕТНОТУРИЗМ: ДО ПИТАННЯ ПОНЯТТЄВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ У КОНТЕКСТІ МІЖЕТНІЧНИХ СТОСУНКІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	94